

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казакский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

Қазіргі заман: пікірлер әлемі философия Альманахы
«Философия ғылымдары» сериясы
Философский Альманах современность: мир мнений
Серия «Философские науки»
A series of «Philosophical»
Philosophical Almanac modernity: global sentiment

№ 1-2 (77-78), 2020

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

**Қазіргі заман: пікірлер әлемі философия Альманахы
«Философия ғылымдары» сериясы
Философский Альманах современность: мир мнений
Серия «Философские науки»
A series of «Philosophical»
Philosophical Almanac modernity: global sentiment**

№ 1-2 (77-78), 2020

РЕДАКЦИЈАЛЫҚ АЛҚА:

Симтиков Ж.Қ. – с.ғ.д., профессор (бас редактор);
Құсайынов Д.Ө. – филос.ғ.д., профессор (бас редактордың орынбасары);
Абеуова Ш.Қ. – филос.ғ.к., доцент (жауапты редактор)

РЕДАКЦИЈАЛЫҚ АЛҚА МҮШЕЛЕРІ:

Сәбит Мұрат – филос.ғ.д., профессор,
Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының иегері
Ғарифолла Есім. – филос.ғ.д., профессор, ҚР
ҰҒА академигі;
Құлсариева А.Т. – филос.ғ.д., профессор,
ҚР ҰҒА мүше-корреспонденті (Абай атындағы ҚазҰПУ);
Сейтахметова Н.Л. – филос.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА мүше-корреспонденті
(ҚР ҰҒА ФСЖД институты);
Құрманғалиева Ғ.Қ. – филос.ғ.д., профессор «Әл-Фараби» жур. бас ред.,
(ҚР ҰҒА ФСЖД институты);
Қайырбекова А.Ғ. – филос.ғ.д., профессор (Құрманғазы атындағы ҚҰК);
Халықов Қ.З. – филос.ғ.д., доцент (Т.Жүргенов атындағы ҰОА);
Аташ Б.М. – филос.ғ.д., доцент, (Абай ат. ҚазҰПУ);
Избайыров А.К. – т.ғ.д., (Абай ат. ҚазҰПУ);
Рау И.А. – филос.ғ.д., профессор (Берлин, Германия);
Лобастов Г.В. – ф.ғ.д., профессор (Мәскеу, Ресей);
Тоғусақов О.А. – филос.ғ.д., профессор,
Қырғ. ҰҒА корреспондент-мүшесі (Бішкек, Қырғызстан);
Томски Г. – профессор, Халықаралық «Конкорд» академиясының Президенті
(Франция)

ҚОҒАМ, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ САЯСАТ ОБЩЕСТВО, КУЛЬТУРА И ПОЛИТИКА SOCIETY, CULTURE AND POLITICS

МРНТИ 02.1121

*Шакирова Р.Г. –к.ф.н., доцент
КазНПУ им. Абая, Институт Сорбона-Казахстан*

ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ В РАЗВИТИИ ТУРИСТСКОЙ ИНДУСТРИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Мақалада "Адамзат тарихындағы ең үлкен бағыт" ретінде белгілі ежелгі Жібек жолы, Шығыс пен Батыс арасындағы алғашқы байланыстырушы көпір Қытайдың, Орталық және Батыс Азияның ежелгі империялары, Үнді субконтиненті және Рим арасындағы сауда үшін маңызды құрал болды. Интеграция, алмасу және диалог бағыты ретінде Жібек жолы екі мың жылға жуық адамзаттың жалпы өркендеуі мен дамуына үлкен үлес қосты.

Annotation

Known as the "great route in human history," the ancient Silk Road was the first connecting bridge between East and West and became a crucial tool for trade between the ancient empires of China, Central and Western Asia, the Indian Subcontinent, and Rome. As a route of integration, exchange and dialogue, the Silk Road has made a great contribution to the general enlightenment and human development for almost two thousand years.

Известный как «величайший маршрут в истории человечества» древний Шелковый путь был первым связующим мостом между Востоком и Западом и явился важным инструментом для торговли между древними империями Китая, Центральной и Западной Азии, Индийским субконтинентом и Римом. Как маршрут интеграции, обмена и диалога Шелковый путь внес большой вклад в общее процветание и развитие человечества на протяжении почти двух тысячелетий. Обладая разнообразным историко-культурным наследием и богатством природных туристических достопримечательностей, простирающихся вдоль тысячи километров древних дорог, Шелковый путь сегодня предлагает посетителям возможность увидеть уникальную сеть маршрутов, связанных общей историей. Отважившись на путешествие по древнему Шелковому пути, туристы смогут пройти по стопам знаменитых исследователей, таких как Александр Македонский и Марко Поло.

Эксперты ЮНЕСКО и государства-участники посвятили годы исследованиям по выявлению и анализу маршрутов и коридоров Шелкового пути. Благодаря их находкам были обнаружены множество древних городов, караван-сараев, горных перевалов, крепостей и сторожевых башен, религиозных объектов и археологических памятников. В то время как существует значительный потенциал для развития туризма и экономического роста вдоль Шелкового пути, многие из культурных и природных объектов маршрута находятся под угрозой, значительные инвестиции и внимание требуются для того, чтобы сохранить их для будущих поколений [1].

Необходимо подчеркнуть, что Республика Казахстан является участником международного проекта туристского маршрута «Шёлковый путь», разрабатываемого по инициативе Всемирной туристской организации (ЮНВТО) с 1993 года. О роли Казахстана в реализации этого проекта свидетельствует тот факт, что уже в 1994 году в Ташкенте, под эгидой ООН и ЮНЕСКО, состоялся международный семинар Всемирной туристской организации «Шёлковый путь», а на выездном заседании этого семинара в Самарканде была принята декларация стран-участниц развития

международного проекта туристского маршрута «Шёлковый путь». В «Плане действий по Шёлковому пути 2016/2017», подготовленного ЮНВТО, подчеркивается: «Страны Шелкового пути имеют уникальную возможность оказать содействие друг другу в получении экономических выгод, объединяя свои усилия и сотрудничая в таких областях, как маркетинг, разработка совместного туристского продукта, развитие туристских маршрутов, упрощение туристских визовых и трансграничных формальностей. План действий по Шелковому пути 2016/2017 задуман как платформа для этих инициатив, и, в конечном счете, его целью является способствование росту туристских потоков, увеличению сроков пребывания посетителей и росту доходов от туризма во всех регионах Шёлкового пути».

В число 33 стран-членов, в настоящее время участвующих в Программе ЮНВТО по Шелковому пути, входят: Азербайджан, Албания, Армения, Бангладеш, Болгария, Греция, Грузия, Египет, Израиль, Индонезия, Иран, Ирак, Испания, Италия, Казахстан, Китай, Кыргызстан, Монголия, Народно-Демократическая Республика Корея, Пакистан, Республика Корея, Российская Федерация, Румыния, Сан-Марино, Саудовская Аравия, Сирийская Арабская Республика, Таджикистан, Туркменистан, Турция, Узбекистан, Украина, Хорватия и Япония (Рисунок 8) [2].

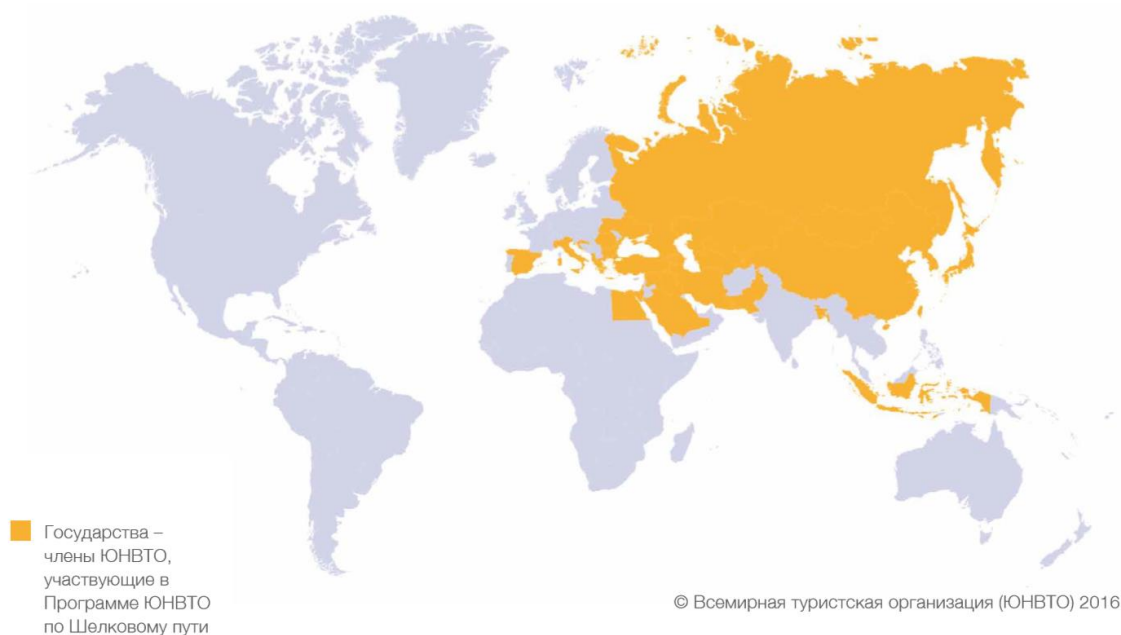

Рисунок 8 – Государства – члены ЮНВТО участвующие в программе ЮНВТО по Шелковому пути

В сравнении со странами, где развит туризм, в Казахстане данная отрасль только налаживается и испытывает потребность в определенных глобальных проектах, которые будут влиять на формирования положительного имиджа страны, следствием чего стало бы развития туристской индустрии. На современном этапе, государства прикладывает огромные усилия для создания странового имиджа. Это такие мероприятия как 28-я Всемирная зимняя Универсиада, которая состоялась в январе–феврале 2017 года в Алматы и выставка ЭКСПО 2017 в Астане. Два этих масштабных мероприятия внесли огромный вклад в узнаваемость, то есть имидж страны, что также сыграло значительную роль в развитие туризма в стране. Но этих мероприятий недостаточно чтобы организовать поток туристов в Казахстан, поэтому наше правительство решило создать кластер «Великий Шелковый путь».

В наше время разработаны и действуют сотни маршрутов на всех континентах. Однако один из самых привлекательных и самый длинный в мире, имеющий протяженность 12800 км, — Великий Шелковый путь, который имеет все шансы стать ассоциацией Казахстана с ним для дальнейшего развития роста туризма и улучшения имиджа в будущем.

Шелковый путь — это система караванных путей, связывавших на протяжении более тысячи лет культурные центры огромного пространства материка между Китаем и Средиземноморьем. Сам термин был впервые введен в научный оборот немецким географом и геологом В. Рихтгофеном в 70-е годы XIX в. для обозначений связей между дальневосточным и западным миром и оказался чрезвычайно удачным и общепринятым. Со II в. н.э. шелк стал главным товаром, который везли китайские купцы в дальние страны [3].

Это дорога, которая тысячи лет связывала Восток и Запад как двухсторонняя река цивилизации. К экспедициям торговцев, миссионеров и географов прошлых веков сегодня присоединились и туристы. Во многом благодаря организации маршрутов по Великому Шелковому пути большая часть человечества ныне получила прямой доступ к глобальному наследию, не ограничиваясь географическими пределами.

Одним из возможных причин интереса туристов к Великому Шелковому Пути на территории Казахстана, мог стать сериал «Марко Поло» производства «Netflix» выпущенный в 2015 году. Часть эпизодов снимались в песчаных барханах и в Чарынском каньоне, поселок Аксай стал местом действия битвы, а в поселке Аласа (Рисунок 9) был построен аул, в котором по сюжету сериала живет брат Кублай-Хана [4].

Рисунок 9 – Лоренцо Рикельми (исполнитель роли Марко Поло) в поселке Аласа [62].

До сих пор остается спорным влияние сериала «Марко Поло» на имидж Шелкового пути и на Казахстана в целом, так как с момента выхода фильма за первый год турпоток в Казахстане вырос. Согласно данным Комитета по статистике Министерство национальной экономики Республики Казахстан, в 1 квартале 2016 года в нашу страну прибыло 144,7 тыс. иностранцев. Это на 13 тыс. больше показателя 2015 года, в диаграмме 3 [5].

Диаграмма 3 - Количество нерезидентов РК, обслуживаемых в местах проживания

В 2016 году наибольшее количество запросов о странах Шелкового пути, сделанных путешественниками со всего мира на сайте TripAdvisor, было посвящено Италии. Эта страна была в том же году и основным рынком выездного туризма, представители которого активнее всего искали информацию о странах Шелкового пути.

В феврале 2017 г. TripAdvisor провел опрос потребителей, чтобы узнать мнения путешественников о Шелковом пути. В опросе приняло участие 15 711 респондентов, и основные полученные из него выводы приведены на рисунке 13. Как можно заметить на рисунке 7, что у опрошенных Казахстан не вошел в список стран, которые ассоциируется у путешественников с Шелковым Путем.

Рисунок 10 - Ведущие 10 стран, которые ассоциируются у путешественников с Шелковым путем.

Шелковый путь известен как «величайший путь в истории человечества», его богатое и разнообразное культурное и природное наследие расположено вдоль древних дорог, простирающихся на тысячи километров. Участники группы потребителей TripAdvisor были опрошены насчет, каких аспектов Шелкового пути представляют для них интерес:

61% респондентов ответили, что хотели бы побывать в древних городах Шелкового пути.

58% респондентов ответили, что хотели бы посетить объекты всемирного наследия ЮНЕСКО, расположенные на Шелковом пути.

44% респондентов ответили, что хотели бы попробовать местную кухню Шелкового пути.

39% респондентов ответили, что посетили бы художественные галереи и музеи.

39% респондентов ответили, что им было бы интересно посетить местные фестивали и другие мероприятия.

29% респондентов ответили, что хотели бы посетить некоторые из самых древних винодельческих регионов в мире.

16% респондентов ответили, что хотели бы путешествовать с кочевниками и остановиться на ночлег в юрте.

11% респондентов ответили, что им хотелось бы совершить пеший поход в горах Памира, где расположены некоторые из самых высоких горных вершин в мире [6].

Стоит отметить, что 47% путешественников с большей вероятностью отправились бы путешествовать в Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан, если бы могли получить единую визу для поездки. Также 46% респондентов заявили, что предпочли бы посетить Шелковый путь в рамках организованного тура, тогда как 39% сказали, что предпочли бы поехать с семьей. 29% ответили, что хотели бы поехать с друзьями, тогда как 21% заявили, что отправились бы в путешествие в одиночку.

Как известно, при посещении стран Европейского союза туристам третьих стран можно получить шенгенскую визу, которая дает возможность посетить несколько стран шенгенской зоны в течение одной поездки. С подобной инициативой по введению в странах Центрально-Азиатского региона Шелкового пути единой визы выступили Министерство культуры и спорта и национальная компания «Kazakh Tourism».

Как отметил Председатель Правления АО «НК «Kazakh Tourism» Рашид Кузембаев, внедрение единой визы «Шелковый путь» позволит значительно увеличить потоки туристов в Центральноазиатский регион, ведь туристам сейчас важно получить больше впечатлений и увидеть больше городов, стран, познакомиться с разными культурами в рамках одного тура. «К примеру, актуальным мы видим создание совместного казахстанско-узбекского турмаршрута.

Туристы, посетившие узбекскую часть маршрута, могли бы посетить Самарканд, Бухару, Хиву и конечно, Ташкент, а в Казахстане – начиная с Туркестана, Шымкент, Тараза и заканчивая Алматы и Астаной, а также наши национальные парки, такие как Сайрам-Угамский, Аксу-Джабаглинский и другие, где мы можем предоставить туристу незабываемые впечатления от эко-туризма. Наши священные места, и, особенно Мавзолей Ходжи Ахмета Яссауи, который является одной из мусульманских сокровищниц, позволяют развивать религиозный или как мы сейчас говорим, «сакральный» туризм, который сейчас также набирает обороты. В перспективе данная инициатива будет предложена нашим соседям – Кыргызстану, Таджикистану и Китаю (Синьцзян).

Этот вариант прохождения границы в рамках единой визы заинтересовал многих экспертов сферы туризма Казахстана и Узбекистана, так как спрос на посещение стран Центральной Азии в мире растет. Как отмечает гендиректор компании «Туран Экспресс» Роман Ботабеков, транснациональные туры сегодня особенно популярны: «Мы стоим на пути Шелкового пути. И нам есть что показать. Алматы – город яблок, город-красавица, Астана – это, безусловно, ЭКСПО, архитектура. Здесь красиво, спокойно и самые добрые люди в мире». Облегчение путешествий имеет много аспектов, включая: отмену виз или снятие связанных с ними ограничений, упрощение пограничных формальностей, отмену или сокращение налогов на путешествия и либерализацию воздушного транспорта.

Визовая политика относится к числу наиболее важных административных формальностей, влияющих на международный туризм. Разработка визовой политики и процедур, а также других важных проездных документов, таких как паспорта, тесно связана с ростом туризма. В 2014 г. ЮНВТО провела масштабное исследование об упрощении визового режима и подготовила Доклад об открытости туристских виз для стран Шелкового пути. Облегчение путешествий рассматривается

в качестве одной из ключевых тем на всех совещаниях ЮНВТО по Шелковому пути, что позволяет заинтересованным сторонам обмениваться передовым опытом и историями успеха. Генеральный секретарь ЮНВТО, во время своих встреч с главами государств, призывал правительства на самом высоком уровне совершенствовать визовую политику, отмечая то положительное воздействие, которое такие действия оказывают на экономический рост и создание рабочих мест.

Программа ЮНВТО по Шелковому пути работала совместно с Присоединившимся членом ЮНВТО UVM Routes над улучшением воздушного сообщения и продвижением политики «открытого неба» на Шелковом пути. В 2014 году, UVM Routes организовало в Тбилиси, Грузия, свое первое мероприятие по вопросам развития воздушного сообщения на Шелковом пути – «Routes Silk Road». Routes Silk Road объединяет ведущие аэропорты, авиакомпании, туристские администрации, директивные органы и представителей сектора авиации с целью развития нового авиасообщения в, из и в пределах региона Шелкового пути. Брендинг и продвижение этого нового ежегодного мероприятия в области воздушного сообщения на Шелковом пути было сделано в сотрудничестве с ЮНВТО, и событие имело такой успех, что оно было повторно проведено в Тбилиси в 2015 году [7].

Также, стоит отметить результаты опроса международных туристов, посещающих Казахстан 2017 года, который представлены в диаграмме 2. Опрос говорит о том, что респонденты в наибольшей степени интересовали впечатления, связанные с посещением музеев и галерей (69%), экскурсии в сопровождении гида (62%) и шопинг (49%). Из ответов на опросник также прослеживается ряд тенденций, связанных с возрастом и полом туристов. Среди туристов в возрасте от 17 до 24 лет вероятность участия в экскурсиях, связанных с экотуризмом, и в фестивалях/культурных мероприятиях была выше, в среднем, на 14%, а в верховых экскурсиях на лошадях – на 9%, по сравнению с туристами всех остальных возрастных групп. Вероятность посещения туристами этой возрастной группы баров, пабов или клубов во время их путешествия также была выше, в среднем, на 35%. Среди респондентов в возрасте 55 лет и выше вероятность участия в шопинг-турах была выше на 30% и в экскурсиях в сопровождении гида – на 40%, по сравнению с туристами всех остальных возрастных групп. Вероятность участия туристов-женщин во время пребывания в РК в экскурсиях в сопровождении гида, посещения культурного мероприятия и музея была выше на 12%, и на 25% выше - в отношении посещения магазинов. Из ответов туристов-мужчин можно предположить, что вероятность посещения имибара или клуба во время поездки по стране была выше на 11%, а хайкинга или трекинга – на 4% выше (Диаграмма 4).

Диаграмма 4 - Предпочтения респондентов в отношении турпродуктов (%)

В общей сложности 90 респондентов представили дополнительную информацию в конце опроса, чтобы выразить свое мнение, сообщить о трудностях, с которыми они столкнулись во время путешествия, и предложить меры, которые могли бы улучшить качество обслуживания путешественников, посещающих Казахстан. В этих ответах отчетливо прослеживаются несколько основных тем:

- Потребность в обеспечении более широких возможностей для обналичивания денег в банкоматах и пользования кредитными карточками.
- Критические замечания в отношении сложных визовых процедур и долгого времени обработки заявлений.
- Потребность в улучшении процедур пересечения границы туристами.
- Респонденты также сталкивались с языковыми барьерами и многие из них отметили необходимость улучшения перевода и толкования знаков и обозначений на туристских объектах, а также информации для посетителей.
- Потребность в улучшении качества дорог и услуг, - много раз упоминались уличное освещение и тротуары.
- Положительная оценка принимающего сообщества, - большинство респондентов указали, что люди Казахстана доброжелательны и любезны, и что Казахстан является замечательной страной для туристов [8].

Общие результаты свидетельствуют о том, что большинство туристов положительно относятся к путешествию по РК, однако определенные данные указывают на необходимость принятия мер по совершенствованию визовых процедур и обеспечению информации по тур направлению. По таким аспектам как радушие и гостеприимство местного населения, а также ощущение безопасности во время путешествия по РК мнение респондентов совпало в наибольшей степени. Важное значение в привлечении посетителей в Казахстан играет культура и наследие Шелкового пути. 81% опрошенных международных туристов указали, что их привлекли в это тур направление его исторические связи с Шелковым путем. Результаты также показывают, что большинство опрошенных туристов предпочитали останавливаться в гостиницах использоваться ресторанами, принадлежащими местным людям, так как это обеспечивает более аутентичные впечатления, и потому что затраченные ими деньги поступают непосредственно местному населению.

Таким образом можно сделать вывод, необходимо провести более масштабное комплексное, маркетинговое исследование и определить значение Великого Шелкового Пути для развития туристской индустрии в Казахстане и формирования положительного имиджа нашей страны. По результатам анализа опроса участников группы потребителей TripAdvisor, можно предложить следующие рекомендации и предложения:

- воссоздавать средневековую обстановку и импровизировать исторические битвы;
- развивать джип-сафари, сэндсерфинг и прогулки на верблюдах, путешествие с кочевниками на ночлег в юрте, организовать всевозможные тематические фестивали с национальной кухней.

Из всего выше сказанного можно резюмировать, что бренд «Великого Шелкового пути» на территориях Казахстана имеет все необходимые компоненты для процветания, адаптации и роста в конкурентной среде.

В начале XXI века регион Центральной Азии стал одним из важнейших геополитических центров столкновений интересов крупнейших мировых держав, в числе которых одну из лидирующих позиций занимает Китай. Прежде чем приступить к анализу современного положения государств Центральной Азии в мировой политической системе, необходимо определиться с геополитическими рамками данного понятия. Дело в том, что, несмотря на то, что после распада СССР прошло уже более 20 лет проблема регионализации феномена «регион Центральной Азии» до сих пор актуальна как для политиков, так и исследователей. Впервые Центральная Азия была выделена в отдельный регион известным немецким географом А.Гумбольдтом в 1843 году. Согласно его трактовке этот регион включал «территории к югу от Алтая вплоть до северного склона Гималаев».

Для возобновления Великого Шелкового пути странами Центральной Азии и в содействии другими странами были разработаны множество международных проектов. Одним из таких проектов является транспортный коридор ТРАСЕКА [9].

Транспортный проект ТРАСЕКА, (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia), появившийся в мае 1993, уже вошел в новейшую историю как проект Нового Шелкового Пути.

ТРАСЕКА — международный транспортный коридор Европа-Кавказ-Азия, выделяемый в ка-

честве самостоятельного евроазиатского транспортного коридора, хотя в его состав не входят коммуникации КНР и других восточноазиатских государств. Идея реализации проекта (**TRASECA, TransportCorridorEurope-Caucasus-Asia**) впервые была озвучена на конференции в Брюсселе в мае 1993 г. при участии 8 республик бывшего СССР — Азербайджана, Грузии, Армении, Казахстана, Туркменистана, Узбекистана, Киргизии, Таджикистана.

Коридор берет свое начало в странах Восточной Европы (Болгария, Молдова, Румыния, Украина), и также пересекает Турцию. Далее маршрут следует через Черное море к портам Потти и Батуми в Грузии, затем задействует транспортную сеть стран Южного Кавказа, а также Ирана, используя наземное сообщение с этим регионом из Турции.

Из Азербайджана через каспийские паромные переправы (Баку – Туркменбаши, Баку – Актау) маршрут ТРАСЕКА выходит на железнодорожные сети Туркменистана и Казахстана, транспортные сети которых связаны с направлениями в Узбекистане, Кыргызстане, Таджикистане и достигают границ с Китаем и Афганистаном, тогда как с Ираном страны Центральной Азии имеет как сухопутное, так и морское сообщение.

Основными целями ТРАСЕКИ являются:

- развитие торговых, транспортных и коммуникационных связей между Европой, регионом Черного моря, Кавказом, регионом Каспийского моря и Азией;
- содействие доступу на мировые рынки для государств-членов по автомобильным и железным дорогам;
- обеспечение безопасности дорожного движения, безопасности грузов и охраны окружающей среды;
- гармонизация транспортной политики и связанных с ней правовых структур;
- создание конкурентной среды для перевозчиков из государств-членов.

Таким образом, история Великого Шелкового пути — это история широкого культурного взаимодействия и взаимообмена между народами Востока и Запада. Она доказывает, что только тесное сотрудничество и взаимообогащение культур являются основой мира и прогресса для всего человечества.

Использованная литература

1. Примбетов С. Возрождение древнего Шелкового пути. // Азия – экономика и жизнь. - 1996. – №47. С. 45-57.
2. Пань Ч. «Экономический пояс шелкового пути» и среднеазиатская геополитика. // Северо-западные народные исследования. 2016. № 1.
3. Оуян С. Транспортная интеграция в Центральной Азии и координация политики «Экономического пояса шелкового пути». // Российские, восточноевропейские и среднеазиатские исследования. 2016. № 2.
4. Маккиндер, Х. Дж. Географическая ось истории // Полис. - 1995. - № 4. С. 165-169.
5. Лян Ц. Центральная Азия - Новое средоточие китайской дипломатии добрососедства. // Партия и правительство. 2014. № 18.
6. Лю С. Интеграция Центральной Азии и ШОС. // Вестник Кашкарского педагогического института. 2015. № 1.
7. Лин Ш. Геополитическое изменение и развитие ШОС. // Стратегические решения. 2015. № 2.
8. Ли Ч. Центрально-Азиатские факторы в строительстве «Экономического пояса Шелкового пути». // Мировое знание. 2015. № 12.
9. Ли Ч. Что привезет «Экономический пояс шелкового пути»? // Доклад о текущем моменте. 2013. № 10.

УДК 104.3:793

*Мейрамгуль Сейдахметова, аға оқытушы
Шет тілдер және іскерлік карьера университеті*

Әл-Фараби көзқарасындағы этикалық құндылықтар фәлсәфәсі.

Аннотация

Сегодня наследие Аль-Фараби систематически изучается и публикуется на нашем родном языке труды Аль-Фараби в области философской, социально-этической, математической, естественнонаучной, музыкальной деятельности изучаются казахстанскими учеными-фарабиеведами. Творческое наследие Аль-Фараби оказало огромное влияние на подъем не только мусульманской философии, но и средневековой и последующей философской мысли в Европе.

Annotation

Today, the legacy of Al-Farabi is systematically studied and published in our native language. The works of Al-Farabi in the field of philosophical, socio-ethical, mathematical, natural science, and musical activities are studied by Kazakh scientists-Farabi scholars. The creative legacy of Al-Farabi had a huge impact on the rise of not only Muslim philosophy, but also medieval and subsequent philosophical thought in Europe.

Әр тарихи кезең ұлы тұлғаларды тудырғаны даусыз. Ұлылардан ұлағат демекші, халқымыздың рухани дамуына сол жеке тұлғалардың қосқан үлесі де ұшан теңіз. Олар дүниетаным, жаратылыс, адамгершілік, имандылық пен парасаттылық жайлы тамаша озық ойлар қалдырған.

«Қазақтың арғы атасы-батыр түрік, арабтан деген сөздің түбі шірік», -деп Шәкәрім қажы айтқандай, сонау арғы бабаларымыз түркілер екені ақиқат. Олар өз алдына мемлекет құрып, оны бірте-бірте күшейтіп «Түрік қағанаты» деп атап, білімді, ғылымды, өнерді дамытып, бүкіл әлемдік руханиятқа ықпал етті. Бүгінгі Тәуелсіз Қазақстанның әлемдік өркениетке ұмтылуының негізгі стратегиялық бағдарламалары: алдыңғы қатарлы дамыған дүниежүзілік өркениеттілік беталыс қатарына ену, жалпыадамзаттық жаһандану қауымдастығына еркін кіру, ғаламдық саяси аренада құқықтық-демократиялық озық үлгідегі мемлекет ретінде танылу, жалпы адамзаттық қауымдастық аясында бәсекеге қабілетті ел болуға ұмтылу, т.б. ұстанымдарға сәйкес, отанымыздың экономикалық, саяси, мәдени және рухани даму салаларын бүгінгі күнге сәйкес қолдану және келешектегі даму бағдарын этникалық болмыс сабақтастығымен құруды қажет етеді. Ендеше ұлт руханиятын одан әрі өрістету-келер ұрпақтың ұлт болмысынан айнымауының теориялық негіздерін ұсыну, өткен тарихымыздағы даналар мен ақыл-ой иелерінің дүниетанымдық білімдерін, көзқарастарын жастарға түсіндіріп беру, қазақ руханиятының ешкімге ұқсамайтын өзіндік төлтума пікірлерін тереңірек игеруге мүмкіндіктер ашу. Сол кезеңнің ұлы тұлғаларының бірі Әл-Фараби. Араб-мұсылмандық шығыс философиясының өкілі болғанымен, түркі жерінде, Отырар қаласында дүниеге келіп, балалық шағын осы шаһарда өткізген оның толық есімі-Әбу Насыр Мұхаммад ибн Мұхаммад Тархан ибн Узлағ әл-Фараби ат-Турки (870-950 ж.ж) болатын. Әлемге әйгілі философ, жан-жақты энциклопедист ғалым: дәрігер, физик, психолог, математик, астроном, музыкант, ақын, т.б. болғандықтан, метафизикалық және онтологиялық мәселелерді таразылауда да өзіндік төлтума идеяларын ұсынған. Сонымен қатар әл-Фараби ілімінің бір қыры да көне Грекиялық Аристотель мен Платон еңбектеріне түсіндірмелі (герменевтикалық) талдаулар жасаудан басталады және кейінгі батыс еуропаға оның еңбектерін таныстырушылардың бірі ретінде де танымалдығымен ерекшеленеді. Ол әлемдік рухани кеңістікте Аристотельден кейінгі «екінші ұстаз» атанған. Әл-Фараби 200-ден астам еңбек жазғанымен, оның бізге келіп жеткені 70-тейі ғана: «Философиялық трактаттар», «Математикалық трактаттар», «Әлеуметтік-этикалық трактаттар», «Логикалық трактаттар», «Музыканың ұлы кітабы», «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» және т.б.

Бүгінгі таңда Әл-Фарабидің мұрасы жүйелі зерттеліп, ана тілімізде жарық көруде Әл-Фарабидің философиялық, әлеуметтік-этикалық, математикалық, ғылыми жаратылыстану, музыка саласындағы еңбектерін қазақстандық фарабитанушы ғалымдар зерттеуде. Әл-Фарабидің шығармашылық мұрасы мұсылмандық философия ғана емес, Еуропадағы ортағасырлық және кейінгі философиялық ой-сананың өрлеуіне зор ықпал етті. Ислам өркениеті аясында араб, парсы, түркі

жұртының өкілдері жемісті еңбек етіп, мұсылмандық философия мен мәдениеттің озық туындыларын дүниеге әкелді. Әл-Фарабидің мұрасы-Ислам өркениеті мен түркі дүниесіне ортақ рухани мұра.

Әл-Фарабидің туған жері-Отырар өркениеті ежелгі сақ-үйсін дәуірінен басталып, әлеуметтік және мәдени дамудың ерекше аймағы болған. Отырар қаласы және оның аймақтары қалалық және көшпелі өркениеттердің өзара тоғысқан жері болды. Себебі, Ислам діні қалалық мәдениеттің өркендеуіне жол ашты. Мәдениет сөзінің түп-төркіні қалалық деген мағынаны береді. Отырарлық ғұлама-ұстаз Мешһед, Исфахан, Бағдат, Шам, Каир сынды сол уақытта Ислам ғылымы мен мәдениетінің орталықтары болып саналған қалаларда болып білімін жетілдірді.

Әбу Насыр Әл-Фарабидің философиялық жүйесінде дін мен оның құндылықтары өзіндік орын алады. Әл-Фараби дүниетанымында дін ойлаудың нақты әдісі және қоғамдық өмірдің ажырамас бөлшегі, сонымен қатар адамдардың ахлақтық, құқықтық қарым-қатынастардан реттеуші жүйе ретінде қарастырылады.

Әл-Фарабидің пайымдауынша, «дін-бәрі үшін алғашқы басшы, алдын-ала айқындалған көзқарас және іс-қимыл». Оның пікірінше дін адамзат үшін басшылыққа алатын дүние көзқарас және іс-әрекет жүйесі. Фараби діни қуат көзі бар екендігін және дін бақыт пен игілікке жетудің бір құралы болатындығын атап көрсетеді. Әл-Фараби діннің негізінде ізгі мазмұн мен ибалы мән айшықталғандағы және дін мен бақыттың үйлесімділігі, бұл ізгі дін болатындығын болжайды.

Дін адамзат үшін ізгілік пен игіліктің, түсіністіктің жолын іздеуі тиіс. Дін мен адамзат қоғамын ажырамас бірлікте қарастырған ойшыл, ізгі іс пен философияның мазмұны үйлесімді үндестікте болатындығын айтады. Дін мен философияның айырмашылығы олардың пайда болуының уақыттық негізінде жатыр. Бұл мәселе ойшылдың шығармашылығында негізделеді. Әл-Фараби діннің негізінен ізгілік, қайырымдылық, жомарттық, игілік көздерін іздеп, дін адамзаттың бақыты мен игілігінің негізі екендігін атап көрсетеді. Диалектика мен уағыз діни көзқарастар мен көркем мінезділікті жетілдіру үшін зор игілік болып табылады. Ізгі дін-адамзат қоғамының рухани кемелденуінің көзі. Ойшылдың дүниетанымдық ізденісінде Исламның гуманистік құндылықтары айшықталған. Әл-Фараби дүниені танып-білуде ақылды негізге алған. Ақыл дінге қайшы келмейді. Ғылымға ақыл арқылы қол жеткізуге болады деп, оны екіге бөліп қарастырған: теориялық және практикалық ғылым. Логика, метафизика және табиғаттануды теориялық ғылымға, ал этика мен саясатты практикалық ғылым саласына жатқызады. Фараби танымында Құдай-қайшылықсыз, таза ізгілік, дара, данышпан, құдыретті, көркем шебер, керемет иесі, ұлы, шапағат және махаббат иесі, барлық нәрсенің бастауы ретінде сипатталған. «Арау әхлил мәдинәтил фадилә», «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты еңбектерінде этика мәселелерін көтерген. Фарабидің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат» 948 жылы Мысырда жазылып аяқталды. Бұл еңбекте Фараби Платонның ойлары әсерінен қоғамның дұрыс құрылымы, дұрыс заңдар мен тұрғындардың дұрыс көзқарастарымен байланыстыра отырып, қайырымды саяси аспектіде зерттейді. Мұндай мінсіз қоғам, «қайырымды қала» болып табылады. Данышпан ізгілікті қоғамды қалай билеу керек, оның бөлшектері туралы, әділ билеудің әдістері мен билеушінің қабілеті, белгісі, негізгі шарттары жайлы пайымдайды. Әл-Фарабиге сәйкес, қайырымды қалашынайы бақытқа жету үшін адамдар бір-бірімен ынтымақтасып, бірге өмір сүретін қала. Қайырымды, білімді, мәдениетті басқару халықты бақытқа бастайды, олардың іс-әрекетін ерік-қасиетін осы жолға бағыттайды.

Жалпы Әл-Фарабидің дінге, қоғамға қатысты көзқарастары мен дүниетанымдық ұстанымдарын өркениеттік тұрғыдан зерттеу ойшыл ұстаздың рухани ой әлемін түсінуге жетелейді. Ғұлама ойшылдың философиялық ой-толғамдары мен жалпыадамзаттың бақытты өмір сүруіне қатысты айтқан тұжырымды ойлары бүгінгі Тәуелсіз Қазақстан үшін өте өзекті.

Елбасы-Тұңғыш Президент Н.Назарбаев «Ұлы Даланың жеті қыры» еңбегінде тарихи сананы қалыптастыруда ұлы тұлғалардың еңбектерін терең зерттеп, оны насихаттаудың маңыздылығын басып айтқан еді. 2020 жылы Әл-Фарабидің туғанына 1150 жыл толады. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог-Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақтан халқына Жолдауларында «Ендігі жылы Әл-Фарабидің 1150 жылдық, Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойларын атап өтеміз... Ел өміріндегі осындай елеулі оқиғалар жас ұрпақты нағыз отаншылдыққа тәрбиелеуге жол ашады деп сенемін» деген еді. Өте орынды айтылған ой. Фараби ілімі жас ұрпақ, тіпті барша халқымыз үшін өшпес мұра. Әл-Фараби тек түркі халқы, оның ішінде қазақ жұрты ғана емес, бүкіл дүниежүзінің мақтанышы, барша адамзатқа ортақ тірі тұлға.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Эль-Фараби. Таңдамалы трактаттар. - Алматы: «Арыс», 2009
2. Бейсенов Б.Қ. Қазақ ойшылдары дін туралы. Оқу құралы. – Алматы. 2012.
3. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Алматы 2017
4. Тоқаев Қ.К. Қазақстан халқына жолдауы «Сындарлы қоғамдық диалог-Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» "Алматы ақшамы" №106. 5 қыркүйек 2019ж

УДК 101.3:793.3

Абуов Амрекул Ергешұлы

Философия ғылымдарының докторы

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің

«Рухани жаңғыру» бағдарламасының жетекшісі

+7 707 970 64 62, + 7 771 891 7310

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ҮРДІСІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ БЕЛЕСІ.

Ұлттық мәдениет белгілі бір этносқа тән болғанмен, сол мемлекетті мекендейтін басқа халықтар сол елдің мемлекетінің тұтас мәдениетін құрайды. Осыған орай, елімізде жергілікті ұлт қазақ халқы мәдениетін негізге алған қазақстандық мәдениеттің өзіндік бір үлгісі қалыптасты.

Біріншісі, ұлттық мәдениетті дамыту, екіншісі, жаһандану заманына сәйкес, дүниежүзілік мәдени сұхбаттастық кеңістігіне ену. Қоғамдық ғылымдарда мәдениет ұғымына көптеген анықтамалар берілген. Соның барынша толығырақ және ғылыми қуымдастық қолдайтын формасы былайша айтылады: «Мәдениет дегеніміз – адамдар жасаған материалдық және рухани игіліктердің жиынтығы». Натура, яғни, табиғатқа жатпайтындардың барлығы мәдениет болып табылғандықтан, оны кейде «екінші табиғат» деп те атайды. Мәдениеттің негізгі екі түрі бар: материалдық және рухани. Ал аймақ бойынша: ұлттық және жалпыадамзаттық деп бөлінеді. Ендеше, отандық заманауи мәдениеттің мынадай өзіндік ерекшеліктерін атап өтуімізге болады. Біріншіден, заманауи қазақстандық мәдениет уақыт бойынша екі тұрғыны қамтиды: тарихилық пен логикалықтың, дәстүршілдік пен жаңашылдықтың, өткен мен бүгінгінің бірлігі.

Тарихилық пен дәстүршілдік арнасы халқымыздың бүкіл тарихының өн бойына сіңірілген рухани саланы, атап айтқанда, салт-дәстүр мен әдет-ғұрпымызды, тіліміз бен дінімізді, ұлттық мораль мен саясатты, ағартушылық пен білімді т.б. Ал материалдық сала бойынша тарихи ескерткіштер, өнер жәдігерлерінің заттық бейнелерін қамтиды.

Жаңашылдық пен заманауилық құрылымында қазіргі кезеңдегі адамзат игіліктерінің жетістіктері, өркениет белгілері, жаһанданудың мәдени элементтері қамтамасыз етіледі.

Екеуінің үйлесімділігі мен кіріктірілген белгілері де қазіргі заманғы отандық мәдениеттен айшықты көрініс тауып келеді: үш тұғырлы тіл, тарихи мәдениет үлгілерін модернизациялау мен модификациялау, заманға лайықтау, өткен мен бүгінгінің синтезделген өнер түрлері т.б.

Мәселен, музыкадағы фолькрокк, электронды домбыра – дәстүрлі музыкалық туындыларды модернизациялау т.б. Сәулет өнерінде – Астанадағы бәйтерек және барлық тарихи ескерткіштер, Елтаңба мен туымыздағы тарихи рәміздер т.б.

Екіншіден, отандық мәдениет әлемдік жаһандану заманындағы постмодернизм бағытындағы ұстанымдармен де орайласып отыр. Бүкіл ғылым, ақпараттар, өнер, әдебиет салаларының кейбір туындылары модернистік-постмодернистік сипат алып келеді. Мәселен, бейнелеу өнері туындыларындағы абстракционизм, кубизм, инсталляция, сюрреализм т.б. атап айтуға болады.

Үшіншіден, отандық мәдениет әлемдік мәдениеттің дамуымен орайласып, жалпыадамзаттық мәдени өлшемдер аясында өркендеп келеді. Ғылым дамуы мен интеллектуалдық, мораль мен этика, классикалық өнер формалары т.б. бүкіл әлемдік мәдениет аясында даму үстінде.

Төртіншіден, заманауи отандық мәдениеттің тағы бір ерекшелігі мемлекеттік қолдау арқылы өрістеу үстінде. Жарияланған мәдениет жылы, кинофильмдер мен мультфильмдерге, ғылым мен білім жобаларына бөлініп жатқан қаражаттар, көне тарихи жәдігерлер мен ескерткіштерді қайтадан реставрациялау т.б. осының айғағы.

Бесіншіден, аймақтық жаһандану бойынша, «түбі бір түркі елі» деген ұстаныммен тұтас түркі халықтарының мәдени сұхбаттастығы қолға алынған: әр түрлі фестивальдар, кокурстар т.б. өткізіліп келеді.

Алтыншыдан, КСРО дәуіріндегі атеизм салдарынан тиым салынған және қудалауға ұшыраған ислам діні бүгінгі таңда қанатын кеңге жайып, қолданылуы аясын кеңейтіп келеді, бірнеше мешіттер мен діни орындар бой көтерді.

Еліміздегі рухани жаңғыруды іске асырудың өзі таза руханиятқа ерекше көңіл бөлуді басшылыққа алады. Бұны Елбасы Н. Назарбаевтың өзі мақаласында былайша атап өткен болатын: «Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды».

Ғылым мен білімге, мәдениет пен өнерге баса назар аударып, одан әрі дамытуды мақсат еткен бұл стратегия тек экономика ғана емес, қоғамдық өмірдің рухани саласының да кешеуілдеп қалмауын негізге алады. Сондықтан, сәйкесінше, рухани мәдениет те рухани жаңғыру ұстанымдарына сүйене отырып, әрі қарай өркендеуге бет бұрып келеді. Рухани жаңғыру аясындағы мәдени туындылар да жаңаша серпін алуы тиіс. Атап айтқанда, біріншіден, үш тұғырлы тіл, оның ішінде қазақ тілін басымдылыққа ала отырып даму бағдары.

Қазақша мультфильмдер мен фильмдердің түсірілуі, ғылыми әдебиеттердің қазақ тіліне аударылуы, отандық авторлардың туындыларының шет тілдеріне аударылуы, ағылшын тілінің ерте мектеп жастағы балаларға да оқытылуы т.б.

Екіншіден, ұлттық код пен отаншылдыққа тәрбиелеуді негізгі алу және бұл арнаны одан әрі дамытуды қолға алу. Мәселен, тарихи кітаптар, тарихи фильмдердің шығарылуы жастардың бойында елі мен жеріне деген сүйіспеншілікті қалыптастыруға игі ықпал ете алады. «Әжептәуір жаңғырған қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады», - деп атап көрсеткен Елбасы ұлттық кодтың негізі оның тарихи тамырлары екендігі туралы пайымдаған болатын.

Үшіншіден, білімнің салтанатын негізгі алып даму. Осыдан бірнеше жыл бұрын оқулуға тиісті «100 кітап» белгіленген еді. Рухани жаңғыру саясатын жүзеге асыру қолға алынып отырған шақта, бұл бағдарламаны одан әрі өркендету де маңызды істердің бірі болып отыр. Үш тілділік, ағылшын тілінің курстарының ашылуы, жоғары оқу орындарындағы ағылшын тіліндегі пәндердің енгізілуі т.б. білім салтанатын негізгі алады.

Білім салтанатында, сонымен қатар мәдени туындыларды да игеру, сөйтіп көркемдік танымды, эрудицияны одан әрі кеңейту де сұранып тұрған заманауи қажеттілік.

Төртіншіден, мәдени туындылардың бәсекеге қабілеттілігін де басты назарда ұстау керек. Мәселен, қазақ кинолары әлемдік деңгейдегі конкурстарда биік белестерден табылып жүр. Осы бағыт өнер туындыларының сапасы мен мазмұнының тереңдігін, әлемдік туындылармен қатар тұруын, кейде олардан да басым болуын талап етеді. Бәсеке нарық заманындағы үдеріс. Сондықтан, бүгінгі таңда тек экономикалық қана емес, рухани-мәдени бәсекелестік те жаһандану заманындағы басты талаптардың бірі. Ғылымдағы бәсекелестік, ғылыми еңбектер мен ашылған жаңалықтардың әлемдік деңгейде болуы да осы рухани жаңғырудың аса маңызды буыны. Биылғы жылғы Астанада өткізілген ЭКСПО көрмесі, бір қырынан, еліміздегі өнертапқыштықтың, интеллектуалдылықтың, ғылыми жаңалықтардың бәсекелестігін қамтамасыз етуге арналды. «Бұл материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін», - деп атап өткен Н. Назарбаевтың мақаласындағы сөзі де осыны меңзейді.

«Цифрлы Қазақстан» физика, кибернетика, информатика ілімдерін одан әрі дамытуды талап етіп отыр. Сонымен қатар, барша қазақстандықтардың цифрлы өмірге бейімделу жауапкершілігін арттырады.

Рухани жаңғыру кезеңінде біздің дініміз және жалпы еліміздегі діни климат та конфессияаралық келісімділік аясында қызмет етуі тиіс. Діннің қоғамдағы қызметі мен ықпалы күрделі мәселелердің бірі болып саналады. Бұны әлемдегі діни экстремизм мен терроризмнен-ақ байқауға болады. Оның алдын алу шараларының бірі – дін аралық келесімділік пен діни төзімділікті сақтау және оны әрі қарай нығайту болып саналады. Сондай-ақ, дін рухани мәдениеттің маңызды салаларының бірі екендігі сөзсіз. Ендеше, діннің қоғамдағы орны мен ролін күшейту және оның игілікті тетіктерін қадағалап отыру маңызды шаралардың бірі деп айта аламыз.

Ұлттық болмысты өркендету мен ұлттық сана өрісін кеңейту мақсатында біз тарихилыққа көбірек көңіл аударуымыз керек. Салт-дәстүр мен әдет-ғұрып, тіл мен діл, ұлттық этика мен ұлттық саясат т.б. ұлттық сананың бірегейленуінің негізгі тетіктері мен материалдары болып табылады. Біз ұлттық болмысты өркендетудің белгілі бір сатысына көтерілдік, бірақ оны әрі қарай өрістетудің ұлттық

бірігейлікті нығайта түсуге қарай бет бұрып отырған қадам.

Сонымен қатар, жалпыадамзаттық мәдениет салаларының ұлттық форматтарын қалыптастыру мен оларды әрі қарай жандандыра түсу де рухани жаңғырудың үздіксіздігінің басты талаптарының бірі болып отыр: ғылымда, әсіресе, қоғамдық ғылымдардағы – этнопеддагогика, этнопсихология, ұлттық философия т.б.; саясат пен экономикадағы – ұлттық саясат пен ұлттық экономика, өнер түрлеріндегі – ұлттық өнерлер; моральдегі – ұлттық мораль т.б.

Прагматизм мен рухани мәдениет кей жағдайда бір-біріне сәйкес келмеуі де ықтимал. Дегенмен, руханилық та нақтылықты, тиімділікті, нәтижені талап етеді. Мәселен, түсірілген кинофильмдер өзінің түсіру шығындарын қайтарап алуы керек, тек отандық кинотеатрларда ғана емес, шет елдерге сатылып, қаржы құюы тиіс.

Рухани жаңғыру негізінде отандық мәдениетті одан әрі өркендетудің де өзіндік бағдарлары бар. Бірінші, ұлттық мәдени қауіпсіздікті сақтау. Қауіпсіздік тек қана экономика мен саясатта ғана емес, рухани мәдениет арнасы үшін де қажетті құбылыс болып табылады. Ол үшін сын-қатерлердің адын алуымыз керек. Бұл мәселені де Н Назарбаев өзінің мақаласында былайша сауал ретінде тастайды: «Қазір салтанат құрып тұрған жаңғыру үлгілерінің қандай қатері болуы мүмкін?».

Бұл дегеніміз әбір ұлт немесе мемлекет өзінің дербес даму жолын да жіті қадағалап, сақтап отыруы тиіс дегенді білдіреді. Мәселен, қазіргі әлемдегі идеологиялардың кей сәттерде жағымсыз тұстары байқалып қалады немесе біздің ұлттық құндылықтарымызға сай келмейтін идеялардың сіңірілуі. Мәселен, бір жыныстылардың заңдастырылуы, діни жат пиғылдық идея т.б. атап өтуге болады. Себебі, қазіргі отандық кеңістігімізде де еуропаландыру, америкаландыру, арабтандыру, т.б. әр түрлі идеологиялар тарап отыр. Міне, осы идеологиялардың ықпалдарын қабылдауда бізге сүзгі керек, бұл – ұлттық код арқылы жүзеге асатын құрылым.

Сонымен қатар, мультикультурализмнің, постмодерндендірудің жағымсыз жақтарының алдын алу да қауіпсіздік шаралары болып табылады. Мәселен, постмодернизмнің кейбір бағыттары біздің ұлттық діліміз мен дүниетанымызға сай келе бермейді.

Рухани жаңғыру аясында ұлттық мәдениетті дамыту ол бір сәткі акт емес, үздіксіз жүріп отыратын және болашаққа бой сермейтін үдеріс болып табылады. Даму мен өркендеу жаңғыруды, жанаруды, модернизацияны, модификацияны, инновацияны керек етеді. Мәдениетіміздің одан әрі өркендеуінің басты бағдарларының бірі – ұлттық код. Ұлттық кодты негізге алып даму бірден-бір сенімді, адастырмайтын бағдар. Мәселен, Әдет-ғұрып пен салт-дәстүр институты – халқымыздың тұрмыс тіршілігіндегі бихевиоризм қағидасы бойынша сүйеніліп жүрген; байқап көру – қателесуді, рухани-әлеуметтік тұрғыдан кері кетудің немесе адасудың алдын алып отыратын жалпылама канондық, барынша абсолютті өмірлік ұстаным ережелері мен ғұмыр кешудің нақты және тұтас бейнесі болып табылады және ұлттық трансцендентальді руханияттық императивтер жүйесіне айналады. Бұнда әуел бастан-ақ бәрінің жауабы нақты берілген, тығырыққа тірелгенде немесе «өмір сүрудің қай жолы дұрыс» деген сауал тасталғанда, ата-баба дәстүріне сүйеніп ғұмыр кешу ұстанымы мыңдаған жылдар бойғы тарихты құрайды. Себебі, ол бір күнде-ақ пайда болған, не мистикалық тұрғыдан тылсым күштер арқылы жіберілген бір сәттің туындысы емес, халықтың мыңдаған жылдар бойғы өмір сынағынан өткізілген, шыңдалған, жүйеленген, сұрыпталған, тиімсіздері мен қажетсіздері алынып тасталынған өмір сүрудің формуласы іспеттес айқын тұғырнамасы деп те айтуымызға болады. Демек, қайта-қайта өмір сынағынан өткізіліп, өміршен кейіпке енген, өзінің тиімділігі мен оңдылығын дәлелдеген, халықтың ділі мен дүниетанымына үндескен дала заңдарының стихиялық көрінісі.

Ал ұлттық код осы әдет-ғұрып пен салт-дәстүр институтымен сабақтасады. Сондықтан ұлттық мәдени құндылықтарды одан әрі өрістету – маңызды қадамдардың бірі болып табылады. Мысалы, осыдан, бірнеше жыл бұрын кеңестер Одағы дәуірінде біз музыка саласында көбіне орысша әндерді тыңдайтын болсақ, қазіргі таңда жас қазақ әншілерінің буынының пайда болуы мен олардың тек қазақша әндерді шырқауы үлкен серпіліс алып келді.

Осыған орай, біз рухани мәдениет аясындағы ұлттық рух негізінде әрі қарай дамытуды, аясын кеңейтуді сұранып тұрған салаларды атап өтуімізге болады.

Музыка саласында: домбырамен, қобызбен айтылатын халықтық әндер соңғы кездері өнер сахнасына сиректеу шығып отыр.

Қолөнер мен тігін өнерінде тігілген ұлттық киімдерді тұрмыстық өмірде де қолдану және оларды заманауи киім үлгілерімен комбинациялау да әрі қарай дами түсуі тиіс.

Архитектурада тарихи ғимараттар үлгісіндегі кешендерді тұрғызу. Оның кейбір белгілері бар, дегенмен, біз көп жағдайда классикалық және модерндік стильдерге көңіл аударамыз.

Кино өнері саласында тарихи кинолар мен мультфильмдерді одан әрі көбейте түсу және олардың сапалық-мазмұндық жақтарына көңіл аударып, әлемдік бәсекелестікке қабілеттілігін арттыру.

Барлық өнер мен мәдениет мұраларында ұлттық нақыштардың қолданылу аясын кеңейту. Қазір тұрмыстық-техникалық бұйымдар елімізде өндіріліп, «Қазақстанда жасалған» деген белгімен таралып жатыр. Осы өнімдерде де ұлттық рәміздердің көріністері байқалып отырылуы тиіс.

Әдет-ғұрпымыздың арғы себебі белгісіз болып келе жатқан ішкі мағынасын ашып беру және оларды тұрмыста қолданудың қажеттіліктерін құру.

Рухани мәдениетті толықтай коммерциализациялауға болмайды. Дегенмен, нарықтық талаптарға сай кейбір мүмкін болатын салаларды нарықтық сұраныстарға сай ретке келтіріп отыру да болашақтағы мәдениет дамуындағы маңызды қадамдардың бірі болуы тиіс.

Ақпараттық технологиялық даму аясында олардың тетіктері мен қызметтерін жетік меңгеріп отыру, заман талабынан қалмау да адам санасының ашықтығы мен мәдени-тұрмыстық өмірге бейімделуінен туындайды.

Заман талабынан туындап отырған латын әліпбиіне көшуге дайындықты күшейту. Қазірден бастап, барлық ақпараттарды, әсіресе, оның жазба түрлерін бірте-бірте латынға ауыстыру.

Сананың ашықтығына сай біздің мәдениетіміз де барынша ашық болуы тиіс. Мәдениеттер сұхбаттастығы өзге халықтар мен ұлттардың мәдениеттерінің озық үлгілерін игеріп, біздің озық мәдени құндылықтарымызды әлемге тарату, бұл – еліміздің әлемге әйгіленуінің маңызды шарттарының бірі болып отыр. Оның бастамасы да жоқ емес. Мәселен, дәстүрлі тағамдарымыз: қымыз бен шұбат, қазы т.б. қазіргі таңда бүкіл әлемді мойындатқан. Сондай-ақ, бейнелеу өнеріміздегі, музыкадағы, қолөнердегі т.б. озық шедеврлерді де бірте-бірте әлемдік мәдени кеңістікке жариялау да келешектегі мәдени дамудың маңызды шарттарының бірі болмақ. Бүгінгі таңда спорт саласында, әсіресе, жекпе-жек сайыстарына негізделген түрлерінде Қазақстан әлемге танымал болып келеді. Осы беталысты одан әрі кеңейту де келешектегі мәдени-рухани дамудың талаптарының бірінен саналады.

Өркениетті дамыған 30 едің қатарына ену стратегиясы тек экономикалық салада ғана емес, сонымен қатар мәдени-рухани саланы қамтиды. Сондықтан да, отандық мәдениетіміз қашанда озық үлгілермен, әлемдік мәдени туындылармен бәсекелесетіндей болып дамуы тиіс. Мәселен, бүгінгі күнге дейін, мәдени және ғылыми озық туындылар бойынша берілетін әлемдік «Нобель сыйлығына» бірде бір қазақстандық ие бола алмай отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Рухани жаңғыру/ http://www.inform.kz/kz/elbasy-makalasy-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru_a3016293

2. Қ.Ж.Рахметов, А.Н.Болатова, З.Н.Исмағанбетова. Саясат-тану. Оқу құралы. Алматы: «Өлке», 2005.-176 бет

3. Жукоцкий И. Основы современного гуманизма// Глобализация и гуманизация: культурно-историческое и политологическое измерение гуманистических традиций. Учебное пособие. Нижневартовск, 2005.-350с.

4. Кефели И.Ф. Социальная природа глобализма//Перспективы человека в глобализирующемся мире / Под ред. [Парцвания В.В.](#) СПб.: [Санкт-Петербургское философское общество](#), 2003

5. Назарбаев Ә.Н. Ұлттың ұлы мұраты жолында ұйысайық// Қазақ әдебиеті, № 23 (3079) 6-12 маусым, 2008ж .

6. Ғабитов Т.Х., Мүтәліпов Ж.М., Құлсариева А.Т. Мәдениет-тану: Жоғары оқу орындары мен колледж студенттеріне арналған оқулық.-Алматы: Раритет, 2004.-416 бет

МРНТИ 02.1121

Ж. Д. Рамаданова
докторант 1-года обучения,
специальность 8D02201 – Философия и этика, КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

Танец экспрессия в движениях эмоционального состояния танцора.

Аннотация

В статье автор фокусирует внимание читателя на роли и значении, которую занимал танец в жизни человека на разных исторических этапах развития человечества, и отражении искусства танца в философской мысли. Автор полагает, что такой анализ поможет более глубокому и точному определению роли и значения искусства хореографии на современном этапе развития общества и философии танца как методологической основы теории и методики танца.

Ключевые слова: танец, хореография, культурный код, экстаз тела, философия танца.

Рамаданова Ж.Д.
1-курс докторанты,
мамандығы 8D02201 – Философия және этика, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы, Қазақстан
Аңдатпа

Мақалада автор оқырманның назарын бидің адамзаттың дамуының түрлі тарихи кезеңдеріндегі адам өміріндегі алатын ролі мен маңызына, философиялық ойдағы би өнерінің көрінісіне бағыттайды. Автордың пікірінше, мұндай анализ қоғамның қазіргі даму сатысындағы хореография өнерінің және би теориясы мен методикасының негізі болып табылатын би философиясының ролі мен маңызын тереңірек және дәлірек анықтауға көмектеседі деп тұжырымдайды.

Түйінді сөздер: би, хореография, мәдени код, дене экстазы, би философиясы.

Ramadanova Zh. D.
Student for a PhD degree in the first year of study,
specialty 8D02201 – Philosophy and ethics, Abay KazNPU,
Almaty, Kazakhstan
Abstract

In the article, the author focuses the reader's attention on the role and significance that dance occupied in human life at different historical stages of human development, and the reflection of dance art in philosophical thought. The author believes that such an analysis will help a deeper and more accurate definition of the role and significance of the art of choreography at the present stage of the development of society and the philosophy of dance as the methodological basis of the theory and methods of dance.

Key words: dance, choreography, cultural code, body ecstasy, dance philosophy.

В «Конвенции об охране нематериального культурного наследия ЮНЕСКО, принятой 17 октября 2003 года Генеральной конференцией ООН по вопросам образования, науки и культуры, ратифицированной Казахстаном в 2012 г., сказано: «...процессы глобализации и социальных преобразований, создавая условия для возобновления диалога между сообществами, вместе с тем являются ... источниками серьезной угрозы деградации, исчезновения и разрушения, которая нависла над нематериальным культурным наследием...» [1]. В свете государственной политики Республики Казахстан, определенной концепцией культурной политики, которая включает стратегию «Мәңгілік ел» - «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» 1) (Послание президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана от 17 января 2014 г.) [2] и Программу «Рухани жаңғыру» - «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»; 2) (Статья Президента РК Н. Назарбаева от 12 апреля 2017 г.) [3]; Статья Главы государства «Семь граней Великой степи» [4] и др. сейчас в Казахстане большое внимание уделяется сохранению и актуализации культурных

ценностей.

Эта задача включает в себя и философское осмысление истоков, развития и современного состояния культуры и, в первую очередь, искусства как носителя культурного кода нации и философии искусства как методологической основы теории и методики отдельных видов искусства, в том числе и танцевально-пластического искусства. Искусство является хранилищем закодированной информации об уникальных культурных особенностях, доставшихся народам от предков и позволяющих идентифицировать культуру, и танец – это часть культурного кода народа. Здесь средством создания художественного образа, то есть образным языком, являются движения и положения человеческого тела. Главным средством выразительности при создании хореографического образа выступает пластика. Тело исполнителя является средством выражения идей, мыслей, содержания танцевального произведения, где его пластичность, ловкость и гибкость влияют на выразительность и качество танца. Временные искусства в отличие от пространственных искусств нуждаются в исполнении этих произведений. Хотя они и существуют в материальном виде (литература, ноты, хореография, текст и т.д.), такие произведения для актуализации нуждаются в исполнителе, который их «оживит». Текст, сочиненный балетмейстером, составляет основу хореографического образа, но в воспроизведении исполнителя этот текст получает оригинальную интерпретацию. По О.А. Кривцу, творя собственный мир, искусство упорядочивало восприятие мира окружающего, помогая человеку ориентироваться в нем. Каждая эпоха осуществляла «онтологическое вбрасывание» в искусство собственной сущности; художественные произведения хранили, изучали и возвращали эту сущность современникам. Выработывавшиеся искусством культурные коды, до того, как они превращались в мифологему, на время создавали у человека сознание «хозяина», иллюзию владения окружающим миром [5].

Таким образом, искусство, будь то пластические или пространственные его виды как живопись, графика, скульптура, архитектура, декоративно-прикладное искусство, дизайн или временные как музыка, литература и пространственно-временные как хореография, театральное искусство и киноискусство и др., являются своего рода хранилищем закодированной информации об уникальных культурных особенностях, доставшихся народам от предков и позволяющих идентифицировать культуру. Культурный код нации помогает понимать её поведенческие реакции, определяет народную психологию.

Танец есть не только экспрессия в движениях эмоционального состояния танцора через определенный образ, танец еще в купе с костюмом и характером движений является синкретическим выражением образа мышления, поведения и восприятия мира человека как представителя определенной национальности, уходящей корнями вглубь веков, впитавшего культурный код нации. Эта коммуникативная черта хореографического искусства, может быть, быстрее, ярче и доступней передает зрителю внутренний мир человека, как представителя определенной культуры по сравнению с другими видами искусств.

Не бывает народа без танцев как и не бывает жизни без движения. Если верить некоторым преданиям и утверждениям, танец и пантомима появились даже раньше главного средства коммуникации людей – языка. Экспрессия эмоций через движения естественно присуще человеческому существу и эволюционно развивалось на протяжении веков.

Танец является непременной частью брачного ритуала очень многих животных. В.В. Росихин и М.Г. Яковенко свидетельствуют, что привлекая к особи особь другого пола, животные пускают в ход различные способы: пляски, призывные звуки, особую манеру показа яркого оперения и т.д. При этом каждый шаг в танце, каждая нота в песне, каждое соблазнительное движение подчиняются строгим правилам [6].

Это обстоятельство является косвенным доказательством того, что танец - один из первичных видов искусства, что выражение своих эмоций через танец естественно человеку присуще как части природы. Если есть человеческое существо, имеющее физическое тело, есть движение и невербальное выражение своей сущности человеком. Но всякое ли движение можно назвать танцем? Нет, только ритмически организованное, вызывающее положительные эстетические эмоции, как у исполнителя, так и у зрителя. Обязательна ли музыка для исполнения танца? Человек может танцевать, ощущая свой внутренний ритм, музыку, звучащую внутри. При зарождении танца модерн такой «внутренний танец» практиковался.

Существенной для формирования эстетики танца модерн была мысль австрийского хореографа Р. Лабана о том, что художественно осмысленное движение должно быть выражением внутренней жизни его творца, а не содержания музыки. Наиболее полную реализацию идеи Р.

Лабана получили в его постановке «Мерцающие ритмы» (без музыкального сопровождения, 1925). Это означает, что танец первичен по отношению ко всем другим видам искусств, универсален, он вобрал в себя на заре цивилизации все другие виды искусств, включая музыку (ритм ударных инструментов), изобразительное искусство (костюм, украшения), литературу (пантомима) и др., которые позже отпочковались в самостоятельные виды искусств.

«Танец является одним из первичных жанров музыкального искусства, то есть является одной из его генетических основ. Прежде всего, к нему относятся слова С.С. Скребкова о том, что «музыка, широко говоря, вышла из танца, поэтому метро-ритмическое, моторно-танцевательное начало ее, объединяющее движение коллектива людей, навеки осталось в музыкальном искусстве в качестве первичной основы», - пишет в своей диссертационной работе Синтез искусств и инвариантность в исполнительстве в сфере взаимодействия музыки и танца Плохов А.В. [7].

Еще одним подтверждением вышеуказанного утверждения об универсальности танца можно привести цитату Л.Т. Дьяконовой: «Жест, движение, танец, пластика являются праязыком, возникшим задолго до появления письменной речи и даже музыки, они являются языком коммуникации, на котором люди общаются друг с другом, с собой и миром.» [8].

Еще одним подтверждением первичности танца ко всем другим видам искусств является свидетельство Л.П. Мориной, что первобытный танец возник до музыки и существовал первоначально под ритм простейших ударных инструментов. Ритмически организованное телодвижение оказывает сильное влияние на подсознание, а затем и на сознание. Это свойство танца, использующееся в танцевальной терапии сегодня, уходит корнями в древнюю традицию ритуальных плясок. Ритм связан с мышечной реактивностью человека. Об этом знали торговцы рабами, перевозившие в трюмах кораблей большое количество черных невольников: танец, спровоцированный ударными инструментами, успокаивал периодически возникавшее волнение среди рабов, - свидетельствует Морина Л.П. [9]. Все вышеприведенные цитаты подтверждают наше мнение о первичности танца и пантомимы по отношению к другим видам искусств и средствам коммуникации. Известно, что человеческое тело совершает произвольные телодвижения, когда слышит определенный ритм или ритмичную музыку. Когда же человек в такт музыки совершает определенные телодвижения, которые ему нравятся, он впадает в экстатичное состояние, которое успокаивает его воспаленный разум и человек входит в гармонию с ритмами вселенной и обретает, как бы, состояние «наркотического опьянения» естественным путем, путем ритмичных телодвижений. Это влияние ритма и плясок на психику человека издревле использовалось в древних ритуалах, для обретения уверенности в благополучном исходе предполагаемого действия, будь то охота или военные столкновения. Как предполагает В. Тыминский, главное заключается в том сладостном, мистическом состоянии, которое наступает через несколько часов после начала танца. Оно напоминает наркотическое опьянение от собственного движения, когда границы реальности становятся прозрачными и, скрытая за ними вторая реальность становится такой же воспринимаемой. «Человек в танцах и искусстве древности был как бы воплощением подсознания Вселенной» [10]. Вовлеченность в образ искусства, возможность под его воздействием построения себя по «образу и подобию» является не только важным духовным событием в человеческой истории, но и фундаментальным психологическим событием, открывающим перед человеком путь его личностного развития. «Мы совершенно правы, когда рассматриваем не только жизнь, но и всю Вселенную как танец», - писал Г.Х. Эллис, английский врач, стоявший у истоков сексологии как научной дисциплины [11]. В древности в обществе танец выполнял ряд важных социально-психологических функций:

- сакральная (ритуальная) - танец как первичный символический язык человечества и естественный способ установления связи со священным.
- коммуникативная - танец как способ для передачи знаний и кодификации общения между полами и первичными группами.
- идентификационная - танец как способ сопричастности и признак принадлежности своему племени и народу, без которого невозможно выживание.
- экспрессивная - танец как игра и первое свободное самовыражение.
- катарсическая (рекреационная) - танец как разрядка и способ снятия эмоционального и физического напряжения.

В Индии танцевальное искусство, покровителем которого по преданиям является «танцующий бог» Шива (Натараджа), появилось 5000 лет назад. Танец был характерным действием бога Шивы, который, по мнению индуистов, подарил человечеству средство, позволяющее ощутить, как его душа

наполняется святым духом. Танец является динамической йогой, посредством которого индийцы физически и духовно совершенствуются. По сложности все индуистские танцы сложнее, чем занятия хатха-йогой. Именно поэтому они оказывают благотворное воздействие на тело и весь организм человека. Сложные танцевальные комбинации, выполняющиеся быстро и с предельной концентрацией, укрепляют тело и положительно влияют на психику. Теоретическая основа классических видов индийских танцев была заложена в трактате Бхараты Муни «Натьяшастра» (IV век до н. э. — II век н. э.) и «Абхинае Дарпане» (мастерство актерской выразительности).

Танец господствовал в Египте, как выражение экстаза, радости. Ликование и танец являлись синонимами в поэзии египтян. Т.Н. Бороздина приводит интересные сведения, где у Платона, Лукиана и Плутарха описывается древнеегипетский «астрономический» танец жрецов, изображающий движение различных небесных светил, гармонически расположенных во вселенной [12].

Танец уподоблялся вечному и непреложному, неизменному движению светил на небосклоне. В плане семиотической ситуации мы имеем дело с совершенно новым отношением, когда движение как бы отрывается от носителя и начинает выступать в своей собственной семантике. Абстрагирование от носителя, приписывание танцевальному движению собственного содержания создало предпосылки для построения движения на основе внешних образцов, геометрических, пространственных форм. Такой «астральный танец» заимствовали у египтян греки и включали в свои театральные постановки.

Основой западноевропейских традиций танцевально-пластического искусства явилась культура Древней Греции. В Древней Греции танец считался настоящим бесценным подарком богов. Пляски были обязательным учебным предметом в гимназиях. Концепция древнегреческого танца заключалась в красоте, гармоничности и изящности каждого движения. Существовало более двухсот танцев, которые можно разделить на пять групп: священные, гражданские, обрядовые, домашние и сценические.

Муза танца Терпсихора - спутница бога гармонии Аполлона, учит душу правильно сочетаться с телом. Единство чувства и мысли, танца, музыки и пения, это гармония, которую греки считали проявлением божественности.

Согласно автору первого в истории трактата о танце Лукиану (II век), в святилище Афродиты проходили ритуалы в честь бога Адониса, так называемые адонии, сопровождавшиеся танцами, причем первый день был посвящен плачу, а второй - радости по поводу воскресения Адониса. В мифе и культе Адониса прослеживается символика вечного круговорота и единения жизни и смерти в природе [13].

С распространением христианства в Европе танцы начинают восприниматься как пережиток язычества и подвергаются критике. Ритуальный танец практически исчезает. Пляски превращаются в низменное порицаемое занятие: пляска святого Витта и пляска смерти XIV века. Религиозный обряд, посвященный святому Витту, зародился в XIV веке в Германии. Для получения новых возможностей, сил, здоровья, требовалось сплясать перед статуей этого персонажа в его день (15 июня). Как бы в средневековье пляски ни считались низменным и порицаемым занятием, народ согласно суевериям танцует ради излечения от болезней, выпуская тем самым бессознательное «дионисийское» начало в человеческой природе. Вскоре этот способ распространился по Европе и стал наиболее популярной версией общения с высшими силами. Тем не менее, в Европе начинается «танцевальная революция», когда танец становится привилегией господствующего класса.

По Ф. Ницше в стихии дионисийской мистерии происходит превращение человека, возвращение его в стихию мира, которая чужда разделению и обособления. Все есть единое. В опьяняющем танце человек сбрасывает с себя общественные одежды и чувствует свою слитность с другими людьми. В пении и пляске являет себя человек сочленом более высокой общины: он разучился ходить и говорить и готов в пляске взлететь в воздушные выси. Его телодвижениями говорит колдовство [14].

В греческой мифологии два божества Дионис и Аполлон есть суть проявления одного и того же божества. Существует легенда о том, как два брата Дионис и Аполлон разрешили спор о сферах своего влияния. Вакх (Дионис) добровольно уступил дельфийский треножник и удалился на Парнас, где женщины Фив стали справлять его мистерии. Власть поделилась таким образом, что один царствовал в мире таинственного и потустороннего, владея внутренней мистической сутью вещей (бессознательное начало), а другой (Аполлон) — завладел сферой общественной жизни человека, являясь солнечным глаголом, он проявлял себя красотой в искусстве, справедливостью в

общественных делах (сознательное начало).

Человек подобен двуликому Янусу, содержит в себе две бездны: света и мрака, «аполлонийского» и «дионисийского». Это обстоятельство соответствует известному закону гегелевской диалектики о единстве и борьбе противоположностей. Культ Диониса, бога растительности, виноградарства, виноделия, производительных сил природы, вдохновения и религиозного экстаза, и культ Аполлона - бога света, покровителя искусств, предводителя и покровителя муз - это разные ипостаси человеческой души, которые сливаются также воедино, как Вакх и Аполлон в греческом культе [15]. «Познай самого себя, и ты познаешь Вселенную», - античное изречение, надпись (Дельфийские максимы) на стене Древнегреческого храма Аполлона в Дельфах, где находился Дельфийский оракул, до сих пор является загадкой, хоть ее пытались разгадать древнегреческие мыслители Критий, Сократ. Из открытых источников известно, что в диалоге Платона «Протагор» утверждалось, что семь мудрецов: Фалес, Питтак, Биант, Солон, Клеобул, Мисон и Хилон, собравшись вместе, преподнесли эту фразу, как зачаток мудрости, богу Аполлону. В платоновском диалоге «Хармид» афинянин Критий высказывает мысль, что фраза «Познай самого себя», обращенная богом посетителям храма, должна заменять собой обычное приветствие «Здравствуй»; бог, таким образом, считает самопознание более важной вещью, чем здоровье [16].

В хореографии если классический танец как основная составляющая балета с его продуманной постановкой спектакля, определённым сюжетом, драматургическим замыслом представляет «аполлонийское» (сознательное) начало, то танец модерн – уже направление в танцевальном искусстве, появившееся в начале XX века как результат ухода от строгих норм балета в пользу творческой свободы исполнителей и хореографов, представляет собой «дионисийское» (бессознательное) начало.

Хотя современный танец модерн, называемый сегодня contemporary dance, в отличие от стиля основательницы этого направления в танце Айседоры Дункан, танцы которой всегда были импровизацией, хоть и выражает свободную мысль балетмейстера, но все же, продуманная постановка, сюжет и исполнительство отдельно от балетмейстера здесь присутствуют. Поэтому танец модерн начала XX века считают утопией Серебряного века.

Балет до танца модерн представляли как «дивертисмент» (от фр. *divertissement* — «увеселение», «развлечение» и итал. *divertimento*), означающий ряд номеров, составляющих особую увеселительную программу, даваемую в дополнение к какому-либо основному спектаклю, концерту. И даже в современном мире увлечение танцами считается чем-то несерьезным, не затрагивающим важные области жизни и материального мира. Но отношение к танцу как к философии зародилось в конце XIX и начале XX веков в основном благодаря философии Ф. Ницше, которого называли «танцующим философом». Ф. Ницше признавался, что поверит «только в такого Бога, который умел бы танцевать», и считал потерянным «день, когда ни разу не плясали мы!». «Он имел в виду – комментировала Ф. Ницше Айседора Дункан – «не пируэты и антраша, а выражение жизненного экстаза в движении» [17].

«И однажды захотел я танцевать так, как еще никогда не танцевал, – выше небес хотел воспарить я в танце своем. Тогда подговорили вы любимого певца моего. И запел он унылую, мрачную песнь; о, словно зловеющий рог затрубил мне в уши. Смертоносный певец – орудие зла, ни в чем не повинное! Уже встал я, готовый к лучшему своему танцу; но мелодией своей убил он мой восторг. Только в танце могу я выразить символы и подобия высочайших вещей: и вот высочайший символ так и не отразился в движениях тела моего!» - писал Ф. Ницше [18].

Благодаря этому труду Ницше, танец стал для его читателей символом бунта против авторитарной культуры, пространством индивидуальной свободы, где возможны творчество и обретение самого себя.

«В сферу художественно-образного отражения включается все многообразие предметного мира, широчайшая область общественного развития, сложнейшие проявления жизни человеческого духа. Образное проникновение искусства в мир действительности поистине не имеет границ» - пишет К.Н. Матиев [19]. Эта цитата также подтверждает наше мнение о том, что образным языком танца, как и других видов искусства, можно выразить сложнейшие и возвышенные проявления человеческого духа.

В 1892 году появляется танец под общей категорией «модерн». Хотя целительные свойства танца были известны издавна, танцевально-двигательная терапия как отдельное направление психотерапии сложилось только в XX в, когда возник танец модерн (или как его сейчас называют contemporary dance). Танцевально-двигательная терапия своим появлением во многом также обязана психоаналитическим школам, рассматривавшим психику человека как совокупность сознательных и

бессознательных процессов (Психоанализ З.Фрейда, «Индивидуальная психология А.Адлера, Аналитическая психология К.Г.Юнга).

Родоначальницей свободного танца, послужившего истоком различных направлений современного танца и пластики, и давшего импульс реформе самого классического танца, считается танцовщица Лои Фуллер, в труппе которой начинала свое восхождение и другая, ставшая впоследствии более известной танцовщицей свободного танца Айседора Дункан. «Айседора танцует всё, что другие говорят, поют, пишут, играют и рисуют, она танцует Седьмую симфонию Бетховена и «Лунную сонату», она танцует «Primavera» Боттичелли и стихи Горация» писал Максимилиан Волошин [20].

Предвестником танца модерн был П. И. Чайковский, под музыку которого танцевала Айседора Дункан. Он отрицал балетную технику, отрепетированное до механизма движение и саму эстетику искусственной «балетной красоты». Его адептов интересовал танец как особая философия, способная изменить жизнь, как возвращение человека к естественному движению, к самому себе.

Танец-экстаз, танец-импровизация стала самой характерной утопией Серебряного века. «Человеку, – писала одна из последовательниц Дункан – надо, прежде всего, пробудить свою «волю к импровизации». Танцевальная импровизация – это «проявление и осуществление своего высшего духовного и физического я в движении, претворение плоти и крови в мысль и дух, и наоборот» [21].

Айседоры Дункан называли «ожившей музыкой», настолько гармоничны были ее движения с классической музыкой. Танец был для Айседоры больше, чем просто танец, она создала собственную философию танца, естественности и свободы: «Для меня танец не только искусство, позволяющее человеческой душе выявиться в движениях, но он еще и основа целой концепции жизни, более утонченной, более гармоничной, более естественной. ... все подчиняется этому верховному ритму, характерным признаком которого является струение. Ни в чем природа не совершает скачков; между всеми моментами и состояниями жизни существует последовательность, которую должна свято соблюдать в своем искусстве и танцовщица, иначе она превратится в неестественную, лишенную истинной красоты, марионетку. Искать в природе наиболее прекрасные формы и находить движение, которое выявляет душу этим форм, – вот искусство танцовщицы», – писала она в статье «Искусство танца» в 1913 г. [22].

Согласно М.А. Волошину танец - это такой же священный экстаз тела, как молитва - экстаз души. Поэтому танец в своей сущности самое высокое и самое древнее из всех искусств. Оно выше музыки, оно выше поэзии, потому что в танце вне посредства слова и вне посредства инструмента человек сам становится инструментом, песнью и творцом и все его тело звучит, как тембр голоса [23]. Это утверждение известного критика начала XX века противоречит общепринятому мнению о танце как легкой развлекательной забаве в жизни человека.

Культурное наследие наделено большими воспитательными возможностями, так как, обладая наглядностью и высокой притягательностью, они являются источником сильного эмоционального воздействия. Эмоциональные ощущения вместе с исторической и эстетической информацией активно влияют на формирование знаний и социального сознания личности. Сочетание этих двух качеств делает культурное наследие мощным средством педагогического воздействия, формирования убеждений, философского мировоззрения, мотивации действий и, в конечном итоге, одним из факторов, определяющих общественное сознание и поведение.

Танец, как мы отмечали ранее, является первым синкретическим видом искусства на заре развития человечества, который вобрал в себя зачатки всех других видов искусства, таких как литература (первые жесты и знаки), музыка (ритм), изобразительное искусство (костюм) и т.д. Поэтому, по мнению автора, танец является одним из самых действенных средств воспитания подрастающего поколения. И философия танца очень важна как методологическая основа теории и методики преподавания танца.

Танец развивает не только чувство прекрасного, он совершенствует человека одновременно физически, развивает крупную и мелкую моторику, тем самым воздействуя положительно на мыслительные функции человека. Танец – это также способ самовыражения, который помогает преодолеть психологические барьеры в общении. Также танец, по мнению автора, является ключом к разгадке фразы «Познай самого себя», так как познать себя можно только через свое тело, которое таит в себе много загадок, которые еще предстоит человеку разгадать.

Список использованной литературы:

- 1 Конвенция об охране нематериального культурного наследия ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cultural_heritage_conv.shtml (дата обращения: 17.02.2019).
- 2 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана: от 17 января 2014 г. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-17-yanvarya-2014-g (дата обращения: 01.04.2019).
- 3 Статья Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (дата обращения: 01.04.2019).
- 4 Статья Главы государства «Семь граней Великой степи» [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://www.akorda.kz/ru/events/statya-glavy-gosudarstva-sem-granei-velikoi-stepi> (дата обращения: 01.04.2019).
- 5 Кривцун О. Эстетика [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Vuks/Culture/Krivcun/_01.php (дата обращения: 05.05.2019).
- 6 Россихин В.В., Яковенко М.Г. Этология брачных отношений в мире животных [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: http://www.zoology.dp.ua/z_07_020.html (дата обращения: 05.05.2019).
- 7 Плохов А.В. Синтез искусств и инвариантность в исполнительстве в сфере взаимодействия музыки и танца [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://www.dslib.net/teoria-kultury/sintez-iskusstv-i-invariantnost-v-ispolnitelstve-v-sfere-vzaimodejstviya-muzyki.html> (дата обращения: 05.05.2019).
- 8 Дьяконова Л. Т. Танец как феномен культуры [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/tanets-kak-fenomen-kultury> (дата обращения: 05.05.2019).
- 9 Морина Л.П. Ритуальный танец и миф // Серия “Symposium”, Религия и нравственность в секулярном мире, Выпуск 20 / Материалы научной конференции. 28-30 ноября 2001 год Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. - С.118-124. [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://anthropology.ru/ru/text/morina-lp/ritualnyu-tanec-i-mif> (дата обращения: 05.05.2019).
- 10 Тыминский В.К. Освежающая кровь Макомы. Журнал «Танец». 1996. - № 4-5. – С. 53-56.
- 11 Королева Э.А. Танец, его происхождение и методы исследования (по работам зарубежных ученых XX века) [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: http://journal.iea.ras.ru/archive/1970s/1975/no5/1975_5_147_Koroleva.pdf (дата обращения: 05.05.2019).
- 12 Бороздина Т.Н. Древнеегипетский танец. Москва. Издательство Д.Я.Маковский и Сын. 1919. Товарищество Типографии А.И. Мамонтова. [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: http://andrew-vk.narod.ru/books/Egypt_dance/Egypt_dance.htm (дата обращения: 05.05.2019).
- 13 Язык танца как средство выражения поэзии хореографического искусства [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <https://pandia.ru/text/78/645/17383.php> (дата обращения: 05.05.2019).
- 14 Ницше Ф. Рождение трагедии из духа музыки [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: http://on4a.narod.ru/nietzsche_rojdenie-1.pdf (дата обращения: 05.05.2019).
- 15 Морина Л.П. Ритуальный танец и миф // Серия “Symposium”, Религия и нравственность в секулярном мире, Выпуск 20 / Материалы научной конференции. 28-30 ноября 2001 год Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. - С.118-124. [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://anthropology.ru/ru/text/morina-lp/ritualnyu-tanec-i-mif> (дата обращения: 05.05.2019).
- 16 Платон. Собрание сочинений в четырех томах. – М.:Мысль, 1990-1994.
- 17 Сироткина И.Е. Свободное движение и пластический танец в России. 2-е изд., испр. и доп»: Новое литературное обозрение - Москва - 2014. [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=8884987 (дата обращения: 05.05.2019).
- 18 Ницше Ф. Так говорил Заратустра [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://psylib.org.ua/books/nitzf01/txt04.htm#10> (дата обращения: 06.05.2019).
- 19 Костерина М.А. Художественно-образная интерпретация пластических мотивов в

искусстве танца. [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/khudozhestvenno-obraznaya-interpretatsiya-plasticheskikh-motivov-v-iskusstve-tantsa#ixzz5jНабFCV1> (дата обращения: 06.05.2019).

20 Айседора Дункан: «Я нашла искусство танца, утраченное две тысячи лет назад» [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://izbrannoe.com/news/lyudi/ayседора-dunkan-ya-otkryla-iskusstvo-tantsa-iskusstvo-utrachennoe-dve-tysyachi-let-nazad/> (дата обращения: 05.05.2019).

21 Сироткина И.Е. Свободное движение и пластический танец в России. 2-е изд., испр. и доп»: Новое литературное обозрение - Москва - 2014. [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=8884987 (дата обращения: 05.05.2019).

22 Электронный ресурс]. - 2019. - URL: Школа танца Айседоры Дункан: неуместный эротизм или искусство будущего <https://kulturologia.ru/blogs/250516/29682/> (дата обращения: 05.05.2019).

23 Волошин М. А. О смысле танца / «Утро России» 29 марта 1911 г. [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://www.stihi-rus.ru/1/Voloshin/tanec.htm> (дата обращения: 06.05.2019).

ГРНТИ 06.81.23

Додаева Қ.Ж.

гуманитарлық ғылымдар магистрі,
Қазақтың Спорт және туризм академиясы.

Құндылық онтологиясының негізі.

Аннотация

Познание это – основа развития человеческого сознания. Процесс познания начинается с возникновения реакций материальных вещей к органам чувств. В видении Шакарима понимание жизни состоит из взаимосвязи души и тела. По мнению Шакарима, человечность не только личностное понятие, время играет немаловажную роль в этом вопросе.

Cognition is the basic of development of human mind. The process of cognitions begins with the reactions of material things to the feeling recipes. In Shakarim`s views and understanding – the mean of life is consist of body and souls intertwined. According to Shakarim, the concept of humanity is not only personally thing, the time also play a notorious role in this matter.

Таным – адам санасын дамытудың негізі болып табылады. Біздің түйсіктеріміз, қабылдауларымыз, түсініктеріміз және ұғымдарымыз бен теорияларымыз – бұлар объективтік дүниенің субъективтік образдары, практикалық қызметтің формалары.

Адамдардың дүниені тануы, қоғамға деген көзқарасы, таным процесін қалыптастыруы, ойлауы әр түрлі болып келеді. Өмірді танып, түсіну уақыт өткен сайын өзгеріп дами түседі.

Айналадағы дүниені тану – күрделі, қайшылықты процесс, оған шындықты белсенді, творчестволық бейнелеудің белгілі бір жүйелілігі мен өзара байланысы болып табылатын әр түрлі формалар кіреді.

Сондықтан таным процесінің қандай да болсын материалдық заттардың сезім мүшелеріне ықпал етуі нәтижесінде туатын әсерлерден басталады. Осындай философиядағы күрделі ұғым таным процесінің қалыптасуы, таным генезисінің, дүниеге деген көзқарасының тереңдігі мен ойшылдығы тоғысқан Шәкәрім философиясы қазіргі заманда өте өзекті, құнды, өзіндік ерекшелігі мол шығармалары мен еңбектері бізге жетті.

Қазақ философиясының негізін қалаушылардың бірі, көрнекті ойшылымыз Шәкәрім дүниетанымы көбіне мораль философиясына жақын. Кант философияда тұңғыш рет мораль ерекшелігі жөніндегі мәселені қарастырған болса, Шәкәрім дүниетанымы да көбіне мораль философиясы мен ар ілімін қамтиды. Философты мораль нәтижесі ғана қызықтырмайды, сол нәтижеге, яғни объект жөніндегі ақиқат білімге апаратын жол да қызықтырады. Осы ақиқатқа жету жолында барлық ғалымдар, ойшылдар аянбай ізденіс жолында болып еңбек етті. Өз тұжырымдарын дәлелдеп, ғылымда сан түрлі теориялар қатарын толықтыра түсті. Шәкәрім де мораль, ар ілімдерін айта отырып, өскелең ұрпаққа келелі кеңестер береді.

Шәкәрім дүниетанымында тәңір, нұр, күн, табиғат – қасиетті, киелі ұғымдар.

Еңбекке шыда, ебін тап та,
«Сабырдың түбі – сар алтын».
Өзімшіл болма, көпті ардақта,
Адамның бәрі – өз халқын.

Осы бір шумақ өлең жолында ойшылдың қаншама халқына айтар мағыналы да мәнді ойын байқаймыз. Шәкәрім философиясы тұнып тұрған ғылымға, ақылға, парасаттылыққа толы. Оның әр бір шығармасынан рухани қазына, тағылымы мол тәлім-тәрбие алуға болады.

Алла тағала адамды нендей мақсатпен жаратқан. Адамды Алла ізгі іс, ізгі мақсұтпен жаратқан. Шәкәрім бұл сұрақты тек адамға ғана қатысты қойған. Сондықтан адамда ең негізгі оны адам етіп тұрған адамшылдығы, ақыл-ойы. Ақыл-ой тек қана адамға ғана тән. Адам сондықтан сол ақыл-ойға тән әрекеттер жасау шарт. Адамды басқа тірі тіршілік иелерінен өзгешелендірген ақыл-ойы. Бұл өмірге адам болып келген соң, ар намысыңды биік ұстап адам болу парызың. Ойшылдың барлық адамдарға айтар насихаты адал еңбек, нұрлы ақыл, адамгершілік қасиет болғанда ғана нағыз толыққанды адам болып қалыптасатынымызды айтады.

Осы ақыл-ой арқылы адамдар өзінің жаратушысын тануы, өзін-өзі тануы. Адам өзінің бір ғана берілген ғұмырын қор қылмай тек орынды әрекетпен, адамшылдыққа сай өмір сүруі. Адамдық болмысын түзеу, адамға сай құндылықтырға қол созу, адам өзінің бойындағы ізгі қасиеттерді сақтау, бір ғана берілген ғұмырын қор қылмай адам деген атта өмір сүру. Өзін тану, өзін жаратқан Алланы тану. Алла тағаланың адамды жарату мақсаты – жаратушы болуының айғағы. Адамның мақсаты – Жаратушыны тану.

Жалпы Шәкәрімнің дүниетанымында тіршілік дегеніміз – жан мен тәннің бірлігі.

Шәкәрім адамның адамшылдығы дегенде жеке бастың мәселесін емес, оның заманға қатысты жағынан айтып тұрған секілді. Адамның заманды өзгертпекші болуы немесе құраралық іс, адам қанша арман, қиялға берілгенімен, ол өзінің табиғатынан асып шыға алмайды. Шәкәрім адамның адамшылдығы дегенде жеке бастың мәселесін емес, оның заманға қатысты жағын айтып отыр. Мұнда көбіне біз адам арқылы заманды танимыз ба, әлде заман арқылы адамды танимыз ба? Бірақ заманды өзгертуші, бәрін жасаушы адам. Сондықтан «заманына қарай адамы» деген орынды түсінік. Ғылым дүниені әрі түзетуші, әрі қарайтушы дейді Шәкәрім. Расында да, заманды жасайтын адам дейміз. Қазіргі күні осы Шәкәрім философиясы адамдарға ауадай керек. Рухани азған адам мен небір сұмдықтар орын алып жатқан қоғамда, біздің ішкі жан дүниемізді нұрландыратын таптырмас асыл мұра.

Ғылым қаншалықты қарқындап дамып, күн өткен сайын тың жаңалықтар ашылғанымен, оның табиғи күйіне келтіріліп жатқан зиянды да ұмытпаған орынды. Ойшылдың да «Ғылым дүниені әрі түзетуші, әрі қарайтушы» деп тереңнен орағытып, ой тастай айтып отырғаны осы болар.

Адам өзгеріс жолына түскен сайын құпияға айналмақ, адам құпиясы ашылса, дүние ойран болмақ. Адам құпиясы дегеніміз – адамның өмірі мен өлімі. Салихалы дұрыс өмір сүру, әр адамның жеке дүниетанымына тікелей байланысты.

Замана озған сайын білім молайып, адамдар білімді бола бастайды. Мұның нәтижесінде күн озған сайын, білім молыққан сайын, адамдар білімді бола бастайды. Ал білімі молыққан сайын адам өзін адам емес күйге бастай бермек. «Адам емес, күй», – деп отырғанымыз өзінің жаратушысы берген табиғатын місе тұтпай, өзін жетілдірмек мақсатында өз болымысынан шығып кету қауіпі. Заман өткен сайын адамның адамгершілігі түзеліп бара ма, бұзылып бара ма деген сауалға, бәріне жауапты адам. Адамды өзгертетін ол мына қоғамда дамып жатқан технологияда емес, әрбір адамның өзінің ақыл-ой санасына байланысты болатын әрекеттер. Қаншама жылдар бұрын өмір сүрген ойшылымыздың айтып отырған философиялық ойлары тура бүгінгі біз өмір сүріп жатқан заманның нақты әрі өзекті тақырыбы болып отырғанын айқын байқаймыз.

Әрбір адамның адамшылдығы ол қоғамның дамуына өте күрделі әсер ететін құндылықтардың бірі емес пе еді. Тағдырды тағдыр ететін адам, Шәкәрімнің бұл сауалына біз әр түрлі жауап бере аламыз. Замана озған сайын адам әр түрлі тұжырым-ойлармен толыға түспек, бірақ, сірә, адамның соты адам емес пе, оның Жаратушысы болғаны табиғи түсінік пе деген пікірдеміз. Демек, адам азғындалып кетпес үшін адамгершілік қасиеттен айрылмай, ар намыс ұғымдарын биік ұстау керек екенін баса айтады. Шәкәрімнің дүниетанымындағы өзекті мәселелердің бірі ел басқару жөнінде. Шәкәрім Құдайбердиев халықтың мұңын мұндап, жоғын жоқтайтын мемлекеттік биліктегі лауазымды адамдардың еш уақытта азғындық пен бұзақылық жолға салынып кетпеуін армандайды. Мемлекетті азғындық жолдан тазарту және орынсыз әрекеттердің қоғамда көбейіп кетпеуі үнемі адамдарды ойландыратын мәселе. Жалпы Шәкәрім Құдайбердиевті тарихта екі бейнеде көрсетеді.

Бірі қырыққа дейінгі Шәкәрім, бірі қырықтан кейінгі Шәкәрім. Қырыққа дейінгі Шәкәрім – ел билеген, болыс болған Шәкәрімнің бейнесі, қырықтан кейінгі Шәкәрім – артқы ұрпағына өлмес із қалдырған, ізгілікке жол ашқан Шәкәрімнің бейнесі. Бұл екі кезеңді қамтитын ойшылдың өмірі мен өнегесі біз үшін өнегелі өмір жолын көрсетеді.

Шәкәрім мемлекеттік билік, ел басқару кез келген адамға кері әсерін тигізеді деп таныған. Қайтседе билік адамға ерекше әсер ететін оның болымысын өзгертетін құбылыс ретінде есептеген. Содан кейін Шәкәрім өзінің болыстығын інісі Оспанға тапсырады. Қырықтан кейінгі Шәкәрім ол артқы ұрпағына өлмес құндылықтар қалдырып ізгілікке бастаған бейне.

Тамам жанды билемек,
Жалғыз өзі сөйлемек.
Мұның түбі не болар,
Үмітің болды не демек?
Досты мықты қылмасың,
Дұшпаныңды қырмақсың.
Аяғында сенде бір
Кішірек құдай болмақсың.

Шәкәрім Құдайбердиев жеке адамның шексіз билікке ие болуын «кішірек құдай болмақсың» деп қатты сынға алады. Биліктегі адамның халқына әділ қызмет етіп, адамшылдық заңдылықтарын бұзбай әділ ел билеуге шақырады. Себебі халықтың жағдайы оны басқарып билеп отырған басшысына байланысты. Қазақта «Балық басынан шірейді» деген мақал тегінен-тегінен айтылмаса керек.

Шәкәрімнің дүниетанымы осының дәлелі емес пе? Қазақтың ұлы ғұламасы Шәкәрімнің дүниетанымының тууына себепкер болған немере ағасы Абай атамның айтқан сөздері есімізге оралады:

Өлді деуге болама ойландаршы.
Өлмейтұғын артына сөз қалдырған, -
деп мұның шешімін тапқан ойшыл Абайдың сөзі дәлел болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Шәкәрім шығармалары. – Алматы: Жалын, 1988. – 580 б.
2. Шәкәрім. Энциклопедия / Бас ред. Е.Б.Сыдықов. – Семей: ЖШС, 2008. – 826-б.
3. Рахымжанов Б.К. Шәкәрім Құдайбердіұлының дүниетанымына тарихи-философиялық талдау: – Алматы: 2005. – 121 б.
4. Тұрдықұл Шанбай. Шәкәрімнің философиялық лирикасы. // Шәкәрімтану мәселелері. 3 т. – Алматы: Раритет, 2007. – 370 б.

ОӘЖ: 342.843(045)

Жунисова Молдир Шахмадановна

*Аймақтық әлеуметтік-инновациялық университеті ОҚО, Шымкент
6М010200-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 2 курс
магистранты*

Заманауи мектептің моделін құруда балалардың ойлау қабілетін бейімдеу

Қазіргі кезеңде отандық білім беру жүйесіндегі түбірлі өзгерістер, заманауи мектептің моделін құруда маңызды мәселелердің бірі ретінде оқушының өзіндік дамуы, өзін жетілдіруі, өзін – өзі басқаруы арқылы шығармашыл тұлғаны тәрбиелеу. Бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеудің мазмұны жаңа білімді игеруде табанды, жаңа жағдайға бейімделуге икемді, құндылық бағдарлы, оқу-танымдық дағдыларын тәжірибеде қолдана алуын құрайды.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауындағы жетінші

басымдығы «Адами капитал – жаңғыру негізі» бойынша қазіргі білім берудің жаңа сапасын арттыруда барлық өңірлердегі Оқушылар сарайларының базасында компьютерлерді, лабораторияларды және 3D-принтерлерді қоса алғанда, барлық қажетті инфрақұрылымдары бар балалар технопарктері мен бизнес-инкубаторларының желісін құру туралы атап өткен болатын [1]. Бұл өз кезегінде оқушылардың өз бетінше жұмыс орындауы барысында өзгерістерге үнемі бейім болу және жаңа білімді меңгеру қабілетін дамытуды қамтамасыз етеді.

Оқыту әдістері мен сабақ беру әдістемесін жетілдіру оқушылардың өзіндік жұмыстары арқылы шығармашылық ойлауын дамыту имәселесімен тығыз байланысты. Балалардың ойлауының және өзіндік әрекет етуінің дамуында тұтас педагогикалық үдерісті және оның тиімділігін арттыру мүмкіндіктері бар.

Дамыта оқыту әдістемесін құруда әдістеме психологиялық ғылымдардың жетістіктеріне сүйенуі қажет. Адамның психологиялық қалыптасуы – бұл оның психологиялық үдерісті жүзеге асыру қызметінің қалыптасуы. Баланың дамуы оның оқыту үдерісінде қандай әрекет орындауы мазмұнына тікелей байланысты.

Өздігінше әрекет ету және дамыған шығармашыл ойлау – бұл адамның сапасы, іс-әрекетті саналы таңдай алуымен және оны жүзеге асырудағы шешімді қабылдауымен сипатталады. Баланың өз бетінше әрекет ете алмауы және шешім қабылдау алмауының салдарынан білімді терең меңгере алмайды.

Өзіне-өзі сенімділік белсенділікпен тығыз байланысты, ол өз кезегінде таным үдерісіне қозғаушы күші. Өзіне-өзі сенімділігі төмен оқушы пассив, ойлау қабілетін тежейді, нәтижесінде алған білімін тәжірибеде қолдана алмайды.

Оқушылардың өзіндік жұмысы оқыту үдерісінің ажыратылмас бөлігі. Өзіндік жұмыс әдістері оқушылардың жаңа білім және іскерліктерді игерудегі өздеріне сенімділігі деңгейіне байланысты бөліп қарастырылады.

Өзіндік жұмыстар әдістемесінің сипаттамалық ерекшеліктері оқушылардың мұғалімнің жетекшілігінсіз оқ тапсырмаларын өз беттерінше орындауымен анықталады.

Өзіндік жұмыстарды орындау әдістері:

1. Оқулықпен, әдебиеттермен жұмыс;
2. Жазбаша жұмыстарды өз бетінше орындауы;
3. Есептерді өздігінше шешу әдістері және т.б.

Мұғалім оқушылардың өз беттерінше орындап жатқан тапсырмаларын сырттай бақылайды, егер оқулық мәтінін меңгеруде қиындық туған жағдайда сабақ соңында немесе келесі сабақта қосымша түсіндіреді. Өз бетінше орындайтын жұмыс мазмұнында тек бір ғана оқу тапсырмасы немесе бір есепті шығару емес, сонымен қатар сыныптағы оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты қабылдау мүмкіндігіне орай бүтін параграфты оқып-зерттеуге тапсырма беруге болады. Мәтінді оқып және қойылған бақылау сұрақтарына жауап берген соң мұғалім қорытынды әңгіме ұйымдастырады және оқушыларды қатыстыра отырып сабақта оқыған ақпараттарды бекітеді.

Өзіндік жұмысты орындауда келесі мақсаттарды орындау керек:

- ойлау операцияларын дамыту: талдау, салыстыру, жинақтап қорытынды жасау және т.б.;
- шығармашылық ойлауды дамыту үшін тренинг жасау;
- оқушылардық іс-әрекеттік қызығушылығын қолдау;
- ақыл парасатты игеріп, ойлау, сезім қабілеттерін арттыру;
- шығармашыл тұлғаның сапасын дамыту: танымдық белсенділігі, мақсатқа қол жеткізудегі табандылығы, дербестігі, жеке шешім қабылдай білуі;
- күрделі мақсат идеясы (оқушының алдына барынша күрделі мақсат қойылып, оны орындай алатындығына сенімін нығайту);
- оқушылардың өзін-өзі шығармашылық басқаруы;
- өзіндік талдау (оқушылардың жұмыс нәтижелерін жеке және ұжымдық талдау);
- ерікті тандау (мұғалімнің оқу материалының жақсы меңгерілуі мақсатында сабақ уақытын өз бетінше пайдалануы);
- пәндер бойынша оқушылардың оқу үлегрімдерін үнемі бақылап отыру.

Педагогикалық, психологиялық зерттеулерде оқыту үдерісінде оқушылардың өзіндік танымдық іс-әрекеттерінің дамуының төрт кезеңін бөліп қарастырады және олардың әрқайсысының өз жоспары мен мақсаты бар екендігін анықтаған:

- алдағы атқаратын жұмыстың мақсаты мен жоспарын оқушы мұғалімнің көмегімен құрастырады және жүзеге асырады;

- тек мақсатын мұғалімнің көмегімен құрастырады, ал жоспарлауды оқушы өзі орындайды;
- мұғалімнің берген тапсырмасы шеңберінде оқушы іс-әрекеттің мақсаты мен жоспарын өз бетінше құрастырады және жүзеге асырады;
- жұмыс оқушының бастамашылдығымен жүргізіледі, мұғалімнің көмегінсіз жұмыстың мақсатын, мазмұнын, жоспарын өзі құрастырады және оны өз бетінше орындайды [2].

Мұғалім дискуссия, дебат, пікірталас әдістерін тиімді қолдана отырып, оқушылардың өзіндік пікірін ұсына алуы мен оны қорғап, дәлелдей алуына қолайлы жағдай жасағанда, өзіндік ұтқыр шешімдерін ұсынуына мүмкіндік бергенде ғана олардың өз бетінше жұмыс атқара алуы мен дербес шешім қабылдай білуінің дамуына ықпал етеді. Осы тұрғыдан қарастырғанда оқушының өзіндік іс-әрекетін дұрыс ұйымдастырып, жоспарлай алуы мен мақсат қоя білуіне және сол алдына қойған мақсаттарына жеңісті жету жолдарын қарастыра алуына жағдай жасалады. Оқушының ізденушілік қасиетін қалыптастыру оқытудың түрлі формалары мен әдістері арқылы жүзеге асырылады. Солардың ішіндегі ең тиімдісі (ізденушілік) – оқушының ғылыми қоғамын ұйымдастыру. Биік танымдық қабілет, тұрмыс-тіршіліктің сырын ұғуға талпыныс баланың ерте жасынан туындайды. Зерттеушілік процесс барысында оқушылар белгілі фактілер мен құбылыстарға берілетін түсініктемелер мен дәлелдеулерді өз бетінше іздестіріп, түсінуіне тура келеді.

Сондықтан, мұғалім оқушылардың оқу танымдық үдерісіне белсенді қатысуы және оны басқаруы үшін келесі әдіс-тәсілдерді меңгеруі қажет болады:

- сабақта оқушылардың жеке өзіндік орындаушылық жұмыстарының элементтерін кең түрде ендіре отырып, оқыту әдістерін түрлендіріп отыру;
- оқушылардың білімін, іскерліктерін бақылау, бағалау түрлерін, әдістерін жетілдіру;
- әрбір оқушыны оқытып, тәрбиелеуге байланысты мәселелерді өздігімен және шығармашылық ынтамен шешуге қабілетті жаңашыл мұғалім керек;
- оқушымен жеке жұмыстар түрін кеңінен қолданып отыру. (Кесте -1.)

Кесте 1. - Өзіндік жұмыстар түрлері:

Өзіндік жұмыстар әдістері оқушылардың білім беру, тәрбиелеу және дамыту міндеттерін шешуде пайдасын тигізе алатындай жағдай жасағанда ғана саналы түрде оқу үдерісіне қолдана алады[3].

Өзіндік жұмыстарды қолдану тиімділігі:

- оқушылардың оқу әрекетіндегі өзіндік шешім қабылдай білуі, шығармашылық ойлауын дамыту үшін;
- оқу материалын өз бетінше меңгеру мүмкіндігі болған жағдайда;
- нақты тақырыпты оқушылар өз беттерінше меңгеруге дайын болған жағдайда;
- өзіндік жұмыстарды орындау үшін дидактикалық материалдар және оны сабақта ұйымдастыруға уақыт жеткілікті болған жағдайда жүзеге асады.

Өзіндік жұмыстардың ұйымдастырылуы мен өзіндік жұмыстарды жүргізу әдістері мен оқытудың басқада әдістерімен ұштастыра білген жағдайда тиімділігі арта түседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері. http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-nazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-10-kantar

2. Бабанский Ю.К. «Методы обучения в современной общеобразовательной школе». -М.: Просвещение, 1991г.

3. Кабалевский Ю.Д. «Самостоятельная работа учащихся в процессе обучения математике». -М.: Просвещение, 2005г.

МРНТИ 01.1023

Матжанова Қ.К.

*Гумнитарлық ғылымдар магистрі
Құрманғазы ат. Ұлттық консерватория*

Ғылымның діни-рационалистік мәселесіндегі тұлға ұғымы.

Аңдатпа

Мақалада дінтану ғылымының қалыптасу кезеңіндегі діндерді классификациялау мәселесінің барысы қарастырылады. Дінтану ғылымның бастауында тұрған зерттеушілер Ф.М.Мюллер, Пьер Шантепи де ла Соссе бұл мәселеге ерекше мән берілген болатын. XIX ғасырда діндерді зерттеген ойшылдардың басым бөлігі өзіндік классификация ұсынған. Мақалада Г.В.Ф.Гегельдің, Э. Ф. Гартман, К. П. Тиле, Г.Зибектің осы мәселе туралы тұжырымдары қарастырылған. Сонымен бірге, дін әлеуметтануы ауқымындағы көзқарастарға да көңіл бөлінген.

Аннотация

В статье рассматривается проблема классификации религий в период становления религиоведения. Основоположники религиоведения Ф.М.Мюллер, Пьер Шантепи де ла Соссе обращали особое внимание данной проблеме. Большинство исследователей религий XIX века выдвигали собственную классификацию религий. В статье рассматриваются воззрения Г.В.Ф.Гегеля, Э. Ф. Гартмана, К. П. Тиле, Г.Зибек по данному вопросу. Наряду с этим, уделено внимание и социологии религии.

Annotation

The article deals with the problems of classification of religions during the formation of religious studies. The founders of religious studies F.M. Muller, special attention is paid to this problem. Most researchers of religions of the nineteenth century put forward their own classification of religions. The article presents the views of G.V.F. Hegel, E. F. Hartmann, K. P. Thiele, G. Ziebek on a specific issue. Along with this, attention is paid to the sociology of religion.

Дінтану ғылымында діндерді жіктеу, олардың тарихи типтерін айқындау маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Дінтану ғылымы жеке сала болып қалыптаса бастаған кезден бастап, адамзат тарихындағы әртүрлі діндерді қандай негізде, қандай өлшемді пайдалана отырып жіктеуге болады сұрақ туындаған болатын. Осы мәселенің шешімдері ретінде XIX ғасырдың аяғы XX ғасырдың басындағы философиялық, салыстырмалы –мифологиялық және әлеуметтанулық тұжырымдамалардағы діндердің тарихи типтері туралы көзқарастарды қарастыруға болады.

Қазіргі кездегі дінтану ғылымының негізін қалаушылардың бірі болып саналатын Фридрих Макс Мюллер өзінің «Дін туралы ғылымға кіріспе» еңбегінде: «Діндердің аса зор патшалығын қалай бөлуге болады? Діндер қалай классификациялануы мүмкін?», «егер, біз сенімнің әртүрлі диалектілерінің қанағаттанарлық классификациясын жасай алмасақ, онда біз шындығында дін туралы ғылымның болуы мүмкін емес екенін мойындауымыз қажет», – деген пікір білдірген болатын [1, 84 б.].

Барлығы қанағаттанарлықтай діндердің жуық типологиясын қалыптасырудың өзі өте күрделі. Өйткені типке бөлу, зерттеу барысында типологиялық әдісті қолдану дегеніміз қандай да бір белгілері бойынша зерттелінетін нысандарды бөлу және топтастыру әрекеттерінің жиынтығы болып табылады. Типологизация нәтижесінде нақты нысандар мен құбылыстар үшін жиынтық үлгі болатын белгілердің тұрақты тобы қалыптасады. Нақты бір нысанның өзгермейтін, тұрақты белгілері оны сәйкес типке жатқызуға мүмкіндік береді. Ал тип ішіндегі нысандардың айырмашылығы кездейсоқ сипатта болады және олар әртүрлі типтердің өзара айырмашылығымен салыстырғанда маңызды емес. Осы типология әдісі арқылы әртүрлі ғылым салаларында қарастырылатын құбылыстардың негізгі типтері, түрлері қалыптастырылады. Діндерге байланысты типтер бірқатар діндерге ортақ белгілерді айқындайды және сол белгілердің негізінде сәйкес классификациялық топтар қалыптастырылады. Кез-келген типология шартты болып табылады. Ол нақты тарихи-діни тенденцияларды сипаттайды. Типтік топтастыру қандай да бір діндердің маңызды белгілерін, қасиеттерін, қатынастарын, функцияларын салыстырмалы-тарихи зерттеу үшін

қолданылады. Ол тек бір топқа жататын діндердің ұқсастығы мен басқа топқа жататын діндерден айырмашылығын ғана емес, сонымен қатар әртүрлі топтардағы діндердің арасындағы байланыстарды айқындауға мүмкіндік береді. XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап гуманитарлық білімдердің жеке саласы ретінде дінтану ғылымының қалыптаса бастаған кезінен бері адамзат тарихындағы діни сенім-нанымдар мен діндерді әртүрлі негізде жіктеу үрдісі жүзеге асырылып келеді. Нидерландық протестанттық теолог және дін тарихшысы Пьер Шантепи де ла Соссе «Діндер тарихы бойынша оқулық» еңбегінде төмендегі ойымен бөліседі: «Классификация тек неғұрлым маңызды белгілері негізінде ғана жүзеге асырылуы мүмкін, бірақ бір жағдайда маңызды болып есептелінетін белгі, басқалар үшін тек бағынышты мәнге ие, сондықтан әрдайым біртектіні бөлу және әртектіні біріктіру қауіпі бар. Оған қарамастан әрқашан жаңа зерттеулер және діндерді жаңа әдістемелік классификациялары жүргізіледі. Біз ең алдымен сондай сызбаның жалпы маңызын анықтауымыз қажет» [2, 204 б.]. Пьер Шантепи де ла Соссе осындай тұжырым жасай отырып, дінтану ғылымының қалыптасуына негіз болған философиялық таным, этнографиялық, филологиялық, лингвистикалық, мифологиялық зерттеу үрдістері ауқымында жүргізілген діндерді талдау негізінде пайда болған діндердің жіктемелерін, яғни типологиясын қарастырады. Ол діндерді жай ғана бір территория мен уақыт аралығына байланысты біріктіру емес, діни үрдістің маңызды белгілерін қамтитын ғылыми классификацияның қажеттілігіне тоқтала отырып, діндердің генеалогиялық және морфологиялық классификациясының бар екендігін атап өтеді. Генеалогиялық классификация тіл туралы білім негізде дамиды. Бірақ бір тілдік топ ішінде әртүрлі діндер кездесуі мүмкін, сондықтан осындай топтарға жататын діндерге тән белгілері нақты болмайды. Сондықтан ол ғылыми классификация үшін жеткіліксіз болады. Ал морфологиялық классификациялар құндылықты пайымдауларға негізделеді. Тек морфологиялық негіздерге сүйеніп діндер тарихын зерттеу де жеткіліксіз, өйткені әрбір дін өзінің біртіндеп даму барысында көптеген өзгерістерден өтеді, сондықтан ол діннің тұрақты орнын, белгісін дәл тауып көрсету қиын. Діндердің негізгі түрлері мен тармақтары әртүрлі тұрғыда қарастырылады. Ең алдымен жалған діндер мен ақиқат діндер деп бөлу ұсынылған. Одан кейін табиғи діндер мен аян беру діндері деген жіктеу жүргізілді. Сонымен қатар монотеистік және политеистік діндер деп топтастыру да жүзеге асырылған болатын. Осы типологиялардың барлығының да жеткіліксіз жақтары бар. Жалған және ақиқат діндер деген қай жағынан алса да шындыққа, объективті болмысқа сай келмейді. Табиғи діндер деген де нақты негізі жоқ жай ғана абстракция, ал монотеистік және политеистік діндер деп бөлу әртекті құбылыстарды біріктіреді және бұл дуалистік, генотеистік және атеистік діндер тыс қалып қалады. Жаратушы ұғымының діндерді жіктеуде өте маңызы екені сөзсіз. Бірақ ол классификация жасаудың ең басты негізі бола алмайды. Осы аталған жіктеу түрлерінен басқа да діндердің морфологиялық классификациялары бар. Олар әртүрлі көзқарастар негізінде жүзеге асырылады: идеялық мазмұны; діни ілімінің формасы; құлшылық ету және культтың сипатына байланысты; қандай да бір діннің уағыздайтын, жетуге ұмтылатын идеясына қатысты; діннің мемлекетке, ғылымға, өнерге, ізгілікке қатынасына байланысты. Сонымен, мифологиялық және догматтық діндер, не сезім, не ақыл-ой, ес немесе ерік басым болатын (рационалдық, эстетикалық, этикалық) діндер, діни сезім экстаз жағдайына дейін көтерілетін немесе бір қалыпта болатын, ондай сезім басылып тасталынатын немесе дамитын діндер, жалпы немесе жартылай моральды, әлемге оң немесе теріс (аскеттік) қатынасымен сипатталатын, өнердің әртүрлі саласында сырттай көрініс табатын діндер және т.б. да қарастырылады. Пьер Шантепи де ла Соссенің ойынша, жоғарыда аталған діндердің классификацияларының ішінде діндерді жеке және әмбебап-әлемдік, табиғи және моральді-ізгілікті деп жіктеу ең маңыздысы болып табылады [2, 205 б.]. Бір елдің діні мен әлемдік діндердің арасындағы айырмашылықты жіктеудің негізі ретінде қарастыруды алғаш рет неміс католиктік бағыттағы дін маманы Фон Дрей ұсынған болатын. Көптеген діндердің бір ұлт ауқымында шектелуі, ал буддизм, христиан және ислам діндерінің әртүрлі ұлттар арасында таралуы осы діндерді ерекше топ ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Әлемдік діндер мен олардың негізі болып табылатын ұлттық діндердің арақатынасын голландиялық реформаторлық бағыттағы дін маманы Авраам Кюннен жете зерттеген болатын. Бірақ бұл жіктеудің де өзіндік кемшіліктері бар: ұлттық дінді ұлт болу деңгейіне көтерілмеген ру-тайпалардың діндерінен ажырату қажет және ұлттық негізде емес, ортақ ілім мен заңнама тұрғысынан біріккен діни қауымдастықтардың діндерінен айырмашылығын да анықтау керек. Сонымен бірге осы жіктеу барысында не нақты территория, не ұлтқа байланысты анықталатын діндердің айырмашылығына мән берілмейді. Әлемдік діндерді топтастыруға байланысты да біраз қиындықтар туындайды. Әмбебаптық ұғымын не нақты, не сапалық тұрғыдан қарастыруға болады. Бірінші жағдайда, таралу ауқымы тұрғысынан

алғанда, осы діндер бірдей деуге болады. Бірақ ұлттық шеңберден асқан, миссионерлік іс-әрекетпен айналысатын, таралу аймағы бірте-бірте кеңейіп жатқан басқа діни дәстүрлердің бар екені сөзсіз. Мысалы, иудаизм, қазіргі кезде бахаизм туралы айтуға болады.

Сонымен, Пьер Шантепи де ла Соссе діндердің тарихи түрлерін жіктеудің әртүрлі жолдарын қарастыра отырып, олардың ішінде неміс философы Гегель жүзеге асырған діндердің классификациясын маңызды деп атап өтеді, өйткені одан кейінгі жаңа жіктеулерден гегельдік жіктеменің әсерін көруге болады [2, 203 б.].

Неміс философы Г.Гегель өзінің көптеген еңбектерінде, атап айтқанда “Рух феноменологиясы”, “Философиялық ғылым энциклопедиясы”, “Тарих философиясы”, «Дін философиясы туралы лекциялар» атты шығармаларында діндерді зерттеуді жалпы Оның діндерді зерттеуі жалпы философиялық ұстанымдары негізінде жүргізіледі. Дін қандай да бір алдау мен сауатсыздықтың нәтижесі емес, ол объективті себептердің салдары, ал философияның міндеті осы себептерді тану және діни сенімнің ақиқат, саналы элементтерін анықтау және сол арқылы сенім мен білімді келістіру болып табылады. Гегельдің діни-философиялық тұжырымдамасында екі негізгі мәселе – дін ұғымының тарихилығы және рухтың шексіз және шекті көрінісінің арақатынасы қарастырылады.

Пьер Шантепи де ла Соссе «Діндер тарихы бойынша оқулық» еңбегінде Гегельдің идеяларын неміс философы Эдуард Фон Гартман, голландық діни қызметші және дін тарихшысы Корнелиус Петер Тиле, неміс философы, дінтанушы Герман Зибек ары қарай дамытты деп жазады. Ол аталған зертеушілер жасаған діндердің типологиясын сызбанұсқа түрінде көрсетеді: Фон Гартман:

Табиғатқа табынушылық (натурализм).

1. Табиғи генотеизм.

2. Антропологиялық (адамтанушылық) және рухтанған генотеизм.

а) Эстетикалық кемелдік (эллинизм).

ә) Пайдакүнемдік пен діннен алшақтау (римдік дін).

б) Трагедиялық-этикалық тереңдеушілік (германдықтар).

3. Теологиялық жүйеленген генотеизм.

а) Табиғи монизм (Мысыр).

ә) Жарым-жартылай табиғатқа табыну – натурализм (Парсы елі).

II. Супернатурализм.

1. Абстракттілік монизм діні немесе идеологиялық құтқару діні.

а) Акосмизм (брахманизм).

ә) Сөзсіз дара иллюзионизм (буддизм).

2. Теизм.

а) Қарабайыр монизм (пайғамбарлар).

ә) Заң діні немесе гетерономиялық дін (мозаизм, иудаизм, оған ислам да кіретін реформалар діндері).

б) Реалистік құтқару діні (мәсіхшілік-христианство).

Тиле:

I. Табиғи діндер.

1. Полизоильлық натурализм (гипотетикалық).

2. Жартылай демондық-анимизм (жабайы діндер) билеген кездердегі магиялық діндер.

3. Табиғи немесе ұйымдасқан магиялық діндер. Хайуандық-адамдық политеизм.

а) Ұйымдаспаған (Жапонияның, дравидтердің, финдіктердің, Ертедегі Италия халықтарының, этрускілердің(?), ертедегі славяндардың діндері).

ә) Ұйымдасқан (Американың жартылай мәдениетті халықтарының, ертедегі қытайлардың мемлекеттік діні, мысырлықтардың діні).

4. Адам кейпіндегі тірі, бірақ табиғаттан тыс күші бар және жартылай этикалы тіршілік иелерін қастерлеу. Антропоморфтық көптәңірлік – политеизм (ведальқ Үндістан, Ежелгі Парсы, кейінгі Вавилон және Ассирия діндері, семит мәдениетіне жататындардың, кельттердің, германдықтардың, галлдардың, гректер мен римдіктердің діндері).

II. Этикалық діндер (спиритуалдық – этикалық жаңалық діндері).

1. Заң мойындаған ұлттық діни қауымдық бірлік (даосизм, конфуциандық, брахманизм, джайнизм және иудаизм, соңғы екеуі енді екі тармаққа кіретін болады).

2. Әр жақты діни қауымдық бірліктер (буддизм – бұрқандық, христиандық – мәсіхтік және ислам ресми емес және заң мойындаған құрамдас бөліктерінде бұл жерге тек жартылай ғана енеді). Зибек:

Табиғи дін, этикалық бағытта емес, әлемдік келісім діні (төменгі мәдениеттер діні).

Салалары мен деңгейлері сан түрлі мораль діні (мексикандықтардың, перуліктердің, ацтектердің, қытайлардың, мысырлықтардың, үнділіктердің, парсылардың, германдықтардың, римдіктердің діні, ал бұл жерде ең жоғарғы сатыда гректердің діні тұр).

Мораль дінінің құтқарылу дініне ауысуын яһудиліктер іске асырды.

Құтқарылу діні – құтқарылу дүниеден біржақты бас тарту (буддизм) жолымен қол жететін дін.

Құтқарылудың позитивті діні – христиандық.

Мораль дініне қайта оралу – ислам діні [2, 210 б.].

Дінтану ғылымының дербес ғылым саласы ретінде қалыптасуына ықпал еткен ғалымдардың бірі М.Мюллер діндерді салыстырмалы лингвистикалық зерттеулер негізінде қарастырды. Ол лингвистика саласында қалыптасқан әдіснаманы қолдана отырып, өз заманындағы жалған және ақиқат діндер, табиғи діндер және аян діндері, политеистік, дуалистік және монотеистік деген діндерді жіктеудің үлгілерін қарастып, семиттік, арийлік және турандық тілдер тобына сәйкес келетін өзі қалыптастырған діндердің жаңа классификациясын ұсынған болатын.

XIX ғасырдағы философиялық және әлеуметтік ілімдердің ішінде діннің пайда болуы мен мәнін анықтауда өзіндік тұжырымдама қалыптастырған К.Маркс пен Ф.Энгельстың көзқарастары өздерінен кейінгі жеке-дара теория-марксизмнің негізін құрап, марксизм тұрғысында барлық діндерді екі негізгі типке -тапсыз қоғамдағы және таптық қоғамдағы діндер деп бөлуді жүзеге асырды. Сонымен қатар, К.Маркс пен Ф.Энгельс таптық қоғамдағы діннің басты белгісі оның таптық қанаудың идеологиялық құралы болуы деп қарастырса, таптық бөлінуге дейінгі қоғамда дін материалдық өндірістің дамуының белгілі бір деңгейінің идеялық көрнісі, алғашқы қауымдық құрылыс адамдарының өздерін қоршаған табиғи және қоғамдық орта алдындағы дәрменсіздігін білдіреді деп есептеген.

Ғасырлар тоғысында, яғни XIX-XX ғасырлар аралығында жеке пән ретінде пайда болған дін әлеуметтануы шеңберінде дінді әлеуметтік-мәдени элемент ретінде, оның әлеуметтік функциялары мен құрылымын анықтау тұрғысында діндердің типологиясы қалыптастырылды. Дін әлеуметтануы саласындағы зерттеушілер дін-адамның әлеуметтік өмірінің маңызды өлшемі болып табылады және оның өмір сүруінің әлеуметтік жағымен тікелей байланысты институт құрайды деп есептеді. Француз әлеуметтанушысы Э.Дюркгеймнің дінді әлеуметтік интеграцияның негізі ретінде қарастыруы, М.Вебердің дінді әлеуметтік өзгерістер факторы тұрғысынан анықтауы діндерді қоғамдағы атқаратын функцияларына байланысты жіктеуге мүмкіндік берді. М.Вебер идеалды типтер ұғымын пайдалана отырып, діндерді салыстырмалы –тарихи талдау барысында екі көрсеткіш- діни ілімге байланысты дін ұстаушының әрекеті және құтқарылуы негізінде діндердің өзіндік классификациясын жасады.

Американдық әлеуметтанушы Роберт Белла Т.Парсонстың құрылымдық функционализм теориясы негізінде діндердің эволюциялық ілімін қалыптастырды. Р.Белла діни символдар жүйелерінің дифференциациялау дәрежесіне байланысты бес кезеңнен тұратын діндер классификациясын ұсынды. Олар- қарапайым, архаикалық, тарихи, ерте замандық және қазіргі кезең діндері. Сонымен қатар, ол қазіргі кездегі американдық қоғамының діни ортасын сипаттау және ерекшелігін айқындау үшін ғылыми айналымға азаматтық дін ұғымын енгізді.

Қазіргі кездегі Қазақстандағы діни жағдай қазақ халқының ұлттық сана-сезімі мен өзіндік салт-дәстүрімен біте қайнасып кеткен, тарихи қалыптасқан дәстүрлі діндермен қатар, жаңа діни ағымдардың кең тарауымен ерекшелінеді. Тәуелсіздік жылдарында белең алған осы құбылысқа байланысты қазақстандық дінтану ғылымында жан-жақты зерттеулер жүргізілуде. Солардың ішінде сол жаңа діни ағымдарды белгілі-бір негіздер бойынша топтастыруға бағытталған зерттеу жұмыстары да қызығушылық тудырады. Ол зерттеулерде жаңа діндерді жіктеу сол діндердің шығу негізіне, генезисіне байланысты жүзеге асырылған. Алайда, қазіргі кездегі қоғамдағы діни жағдайдың ерекшелігінен діндерді әлеуметтік институт ретінде қарастыру тұрғысында жаңа діни ағымдарды жіктеу мәселесі туындайды. Жаңа діндерді қоғамда атқаратын әлеуметтік функцияларына қарай топтастыру мемлекет ауқымында діндердің әрекеті мен қызметін реттеуге, бағалауға байланысты нақты ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Сонымен, әлемде діни сенімдердің көптүрлілігі және уақыт өткен сайын жаңа универсалды, синкретті сипаттағы діндер мен діни ағымдардың пайда болуы дінтану ғылымы

шеңберінде діндердің типология мәселесі әлі де өзекті екенін көрсетеді. Қазақстан қоғамындағы нақты діни жағдай осы мәселенің теориялық маңыздылығын айқындайды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1 Мюллер М. Введение в науку о религии // Классики мирового религиоведения. Москва, 1996, т.1. 496 с.

2 Пьер Шантепи де ла Соссе Учебник по истории религии, Классики мирового религиоведения, Москва, 1996, т.1. 496 с.

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ

Шакирова Р.Г. Великий шелковый путь в развитии туристской индустрии в Республике Казахстан.....	3
Сейдахметова М. Әл-Фараби көзқарасындағы этикалық құндылықтар фәлсәфәсі.....	10
Абуов А. Рухани жаңғыру үрдісіндегі ұлттық мәдениеттің белесі.....	13
Рамаданова Ж. Д. Танец экспрессия в движениях эмоционального состояния танцора.....	17
Додаева Қ.Ж. Құндылық онтологиясының негізі.....	24
Жунисова М.Ш. Заманауи мектептің моделін құруда балалардың ойлау қабілетін бейімдеу.....	26
Матжанова Қ.К. Ғылымның діни-рационалистік мәселесіндегі тұлға ұғымы.....	29

Қазіргі заман: пікірлер әлемі философия Альманахы
Философский Альманах современность: мир мнений

№ 1-2 (77-78), 2020

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ